
প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ ডিপ্লমা পাঠ্যসূচী (ডি এল এড)

পাঠ্যসূচী-৫০২

খণ্ড - ১

ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিদ্যালয় অনুষ্ঠান
A-২৪/২৫, আনুষ্ঠানিক ক্ষেত্ৰ, চেঞ্চুৰ-৬২, নয়ডা
গৌতমবুদ্ধ নগৰ, উত্তৰ প্ৰদেশ - ২০১৩০৯
বেৰচাইট : ডব্লিউ ডব্লিউ ডব্লিউ. এন আই, ও, এচি. ইন

অধ্যায় ৪ : শিক্ষার্থী আৰু শিক্ষণকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞান (Learner and Learning centred Approaches)

অধ্যায় গাঁথনি :

- ৪.০ পৰিচয়
- ৪.১ শৈক্ষিক উদ্দেশ্য
- ৪.২ শিক্ষণ অভিজ্ঞান
 - ৪.২.১ শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞান
 - ৪.২.২ শিক্ষণকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞান
 - ৪.২.৩ সহযোগিতামূলক শিক্ষণ
 - ৪.২.৪ সহযোগী শিক্ষণ
- ৪.৩ ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক অভিজ্ঞান
 - ৪.৩.১ শিক্ষণ ক্ৰিয়া আৰু ইয়াৰ উপাদানসমূহ
 - ৪.৩.২ শ্ৰেণীকোঠা পৰিচালনাৰ বাবে শিক্ষণ ক্ৰিয়া
 - ৪.৩.৩ ক্ৰিয়া-কলাপৰ সুবিধা
 - ৪.৩.৪ ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক অভিজ্ঞানৰ লগত জড়িত বিভিন্ন সমস্যা আৰু দিশ।
- ৪.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলো।
- ৪.৫ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
- ৪.৬ প্ৰসংগ গ্ৰন্থসমূহ
- ৪.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন।

শিক্ষার্থী আৰু শিক্ষণকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞতা

৪.০ পৰিচয় :

আগৰ দুটা অধ্যায়ত শিক্ষাদান আৰু শিক্ষাগ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াৰ বিভিন্ন প্ৰক্ৰিয়া আৰু পদ্ধতিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল। আপোনালোকে নিশ্চয় এই কথা লক্ষ্য কৰিছে যে সকলো শ্ৰেণীকোঠাৰ আন্তঃক্ৰিয়াত শিক্ষাদানতকৈ বেছি শিক্ষা গ্ৰহণক গুৰুত্ব দিয়া হয়। শিক্ষক হিচাপে আপোনালোকে শিশুক শিকিবলৈ সুবিধা প্ৰদান কৰিব লগা হয়। অন্য অৰ্থত শিক্ষার্থী আৰু তেওঁলোকৰ শিক্ষণ ক্ৰিয়াই শিক্ষক হিচাপে আপোনাৰ সমগ্ৰ প্ৰয়াসখিনিক সামৰি লয়।

শিক্ষার্থীসকলৰ ওপৰত দৃষ্টিপাত কৰি, এই অধ্যায়ে সহযোগিতামূলক আৰু সহযোগী শিক্ষণ পদ্ধতিক শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞতা হিচাপে ব্যাখ্যা কৰিছে যিয়ে শিক্ষাদান আৰু শিক্ষাগ্ৰহণৰ বাবে অধিক সুবিধা আৰু সুযোগ প্ৰদান কৰে। ইয়াৰ উপৰিও ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক অভিজ্ঞতাৰ ব্যাখ্যা কৰিছে লগতে শিক্ষণ ক্ৰিয়াৰ প্ৰকৃতি, উপাদান, বৈশিষ্ট্য আৰু শ্ৰেণীকোঠাত ক্ৰিয়াকলাপ ভিত্তিক পদ্ধতিৰ অনুশীলনৰ নীতিসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াইছে।

৪.১ শৈক্ষিক উদ্দেশ্য :

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- শিক্ষার্থী আৰু শিক্ষণকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞতাৰ পাৰ্থক্য নিৰ্ণয় কৰিব পাৰিব।
- সহযোগিতামূলক আৰু সহযোগী পদ্ধতিৰ ব্যাখ্যা আৰু ব্যৱহাৰ জানিব পাৰিব।
- শিক্ষণ ক্ৰিয়া উপাদানসমূহ চিনাক্তকৰণ কৰিব পাৰিব।
- শ্ৰেণীকক্ষত ব্যৱহাৰ কৰাৰ বাবে শিক্ষণ ক্ৰিয়াৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব।
- শ্ৰেণীকক্ষৰ পৰিৱেশত ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক অভিজ্ঞতাৰ পৰিচালনা কৰিব পাৰিব।

৪.২ শিক্ষণৰ অভিজ্ঞতা (Approaches to Learning)

আহুক তলত দিয়া পৰিস্থিতি আলোচনা কৰা যাওঁক :

যেতিয়া মিঃ বিনয়ে শ্ৰেণীত পাঠদান কৰিছিল, তেওঁ বিভিন্ন বিষয় আৰু ধাৰণাৰ ওপৰত বৰ্ণনা আৰু ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছিল লগতে নিৰ্দিষ্ট সংখ্যক ছাত্ৰক প্ৰশ্ন কৰিছিল। তেওঁৰ শিক্ষাদান প্ৰক্ৰিয়াৰ মুখ্য উদ্দেশ্য আছিল সময়মতে নিৰ্ধাৰিত পাঠ্যক্ৰম শেষ কৰাটো আৰু ইয়াৰ বাবে ছাত্ৰসকলৰ আগ্ৰহ আৰু প্ৰয়োজনৰ প্ৰতি দৃষ্টি দিবলৈ তেওঁৰ হাতত সময় অতি তাকৰ আছিল। তেওঁ নিজৰ পাঠদান সম্পৰ্কে সন্তুষ্ট নাছিল। কিয়নো শিক্ষাৰ্থীসকল নিষ্ক্ৰিয় শ্ৰোতাত পৰিণত হোৱা তেওঁৰ দৃষ্টিগোচৰ হৈছিল। সিহঁতে কেতিয়াবাহে দুই-এটা প্ৰশ্ন কৰিছিল। মিঃ বিনয়ে শ্ৰেণীত শৃংখলাবদ্ধতা বজাই ৰখাত যত্নপৰ হৈছিল যাতে, তেওঁৰ শিক্ষাদান বাধাপ্ৰাপ্ত নহয়। তেওঁ সময়ৰ নাটনিৰ বাবে শ্ৰেণীকোঠাত শিক্ষাৰ্থীসকলৰ আগ্ৰহ সৃষ্টি কৰিবলৈ ভালদৰে নোৱাৰিছিল। পাঠদানৰ শেষত তেওঁ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ শিক্ষণৰ মূল্যায়ণ কৰাৰ বাবে দুটা বা তিনিটা প্ৰশ্ন কৰিছিল।

এনেধৰণৰ শিক্ষককেন্দ্ৰিক শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিৱেশত শিক্ষকে শ্ৰেণীকোঠাত সম্পাদন কৰা কাৰ্যৰ প্ৰতি শিক্ষাৰ্থীসকল কম আগ্ৰহী হোৱা দেখা যায়।

উদাহৰণ : শিক্ষক কেন্দ্ৰিক শ্ৰেণীকোঠাৰ যিকোনো তিনিটা বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে লিখক।
এতিয়া অন্য এক পৰিস্থিতি আলোচনা কৰা যাওঁক।

২নং পৰিস্থিতি :

- মিচ সমিতাই প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ বিজ্ঞান বিষয়ৰ এটি শ্ৰেণীত পাঠদান কৰি আছে।
- তেওঁ পাঠ্যপুথি পাঠ কৰা নাই।
 - গোটেই শ্ৰেণীকোঠাকে তেওঁ ৫-৬ টা দলত বিভক্ত কৰি লৈছে।
 - শিক্ষাৰ্থীসকলক তেওঁ গছপুলি আনিবলৈ কৈছে আৰু প্ৰত্যেক দলকে তেওঁ এই কথাত নজৰ দিছে।
 - শিক্ষাৰ্থীসকলক নিজৰ নিজৰ দলত গছপুলিটোৰ বিষয়ে বিশদ আলোচনা কৰাৰ বাবে প্ৰেৰিত কৰিছে।
 - দলীয় আলোচনাৰ সুবিধা দিছে আৰু প্ৰত্যেক শিক্ষাৰ্থীয়ে এই আলোচনাত ভাগ লোৱাটো সুনিশ্চিত কৰিছে।
 - প্ৰত্যেক শিক্ষাৰ্থীকে নিজৰ অভিজ্ঞতাৰ প্ৰকাশ আৰু প্ৰয়োগ কৰাৰ বাবে সুবিধা দিছে।
 - প্ৰত্যেক শিক্ষাৰ্থীকে নিজৰ বহীত গছপুলিৰ চিত্ৰ অংকন আৰু চিনাক্তকৰণ কৰিবলৈ কৈছে।
 - প্ৰত্যেক শিক্ষাৰ্থীকে নিজৰ কৰ্ম অভিজ্ঞতা প্ৰকাশ কৰিবলৈ কৈছে আৰু শিক্ষাৰ্থীসকলৰ মাজত আলোচনাৰ আয়োজন কৰিছে।

এই পৰিস্থিতিত মিচ সমিতা এগৰাকী পৰম্পৰাগত শিক্ষক নহয়, এগৰাকী সমন্বয়ৰক্ষাকাৰীহে

যিয়ে বিভিন্ন ভূমিকাৰ প্ৰদৰ্শন কৰি দেখুৱায়।

উদাহৰণ ২ : তলত কেইটিমান বাক্য দিয়া আছে যিবোৰত শিক্ষাৰ্থীৰ প্ৰয়োজনক অধিক গুৰুত্ব দিয়া হৈছে। সেইসমূহক চিহ্নিত কৰা।

- (ক) শিক্ষকে অভিধান চাই কঠিন শব্দৰ অৰ্থ শিক্ষাৰ্থীসকলক ব্যাখ্যা কৰে।
- (খ) শিক্ষাৰ্থীসকলে নিজৰ নিজৰ খোকোজা আঁতৰ কৰাৰ বাবে শিক্ষকক প্ৰশ্ন সোধে।
- (গ) শিক্ষকে শ্ৰেণীত সমুখলৈ এজন এজনকৈ শিক্ষাৰ্থীসকলক আহিবলৈ কয় আৰু বেৰত আঁৰি থোৱা মেপত বিভিন্ন ঠাই দেখুৱাই দিবলৈ কয়।
- (ঘ) শিক্ষকে লেব'ৰেটৰীত (প্ৰয়োগশালা) এক পৰীক্ষা সম্পন্ন কৰে আৰু শিক্ষাৰ্থীসকলক চাবলৈ কয়।
- (ঙ) শিক্ষাৰ্থীসকলক কিছুসময়ৰ বাবে শ্ৰেণী কোঠাৰ বাহিৰলৈ যাবলৈ দিয়া হয় আৰু প্ৰাকৃতিক নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ দিয়া হয়। তাৰ পিছত শিক্ষাৰ্থীসকলক তেওঁলোকে নিৰীক্ষণ কৰা তিনিটা বস্তুক নিজৰ ভাষাত বৰ্ণনা কৰিবলৈ দিয়া হয়।

৪.২.১ শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক অভিগমন

শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক অভিগমনত সকলো ক্ৰিয়া কলাপৰ মূল কেন্দ্ৰবিন্দু হ'ল শিক্ষাৰ্থী। শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াত শিক্ষকগৰাকীয়ে সমন্বয় ৰক্ষাকাৰীৰ ভূমিকা পালন কৰে আৰু এনে এক শিক্ষণ পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে য'ত “সিহঁতৰ কৌতূহল আৰু স্বাধীন চিন্তাক উদ্দীপিত কৰা হয়, সমস্যা সমাধান কৰাৰ কৌশল উন্নত কৰা হয়, প্ৰকল্পৰ আঁচনি প্ৰস্তুত কৰা হয় আৰু আচৰণৰ বাবে উৎসাহিত কৰা হয় আৰু পৰিস্থিতি, সৃষ্টিশীল চিন্তা আৰু ক্ৰিয়া-কলাপৰ জৰিয়তে জ্ঞান অৰ্জন কৰা হয়।” (National Curriculum for elementary and Secondary Education– A Frame Work, 1987, p. 6)

আপোনালোকে নিশ্চয় অৱগত যে শিক্ষাৰ্থীয়ে পূৰ্ব জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতাসহিত শ্ৰেণীকোঠালৈ আহে, যিয়ে শিক্ষণ পৰিবেশক প্ৰভাৱিত কৰে। শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক অভিগমনত শিক্ষাৰ্থীৰ বিকাশৰ স্তৰ, পৰিপক্বতা, শিক্ষণ কৌশল, পূৰ্বজ্ঞান, অভিজ্ঞতা, আগ্ৰহ, আসামাজিক চেতনা আৰু সংস্কৃতিৰ দিশত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হয়। এগৰাকী শিক্ষক হিচাপে শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক অভিগমনৰ প্ৰয়োগৰ বাবে আপুনি শিক্ষাৰ্থীগৰাকীক আৰু তেওঁৰ শিকাৰ ধৰণৰ বিষয়ে জানিব আৰু বুজিব লাগিব। এইটো অতি প্ৰয়োজনীয় যে আপুনি শ্ৰেণীকোঠাৰ প্ৰতিজন শিক্ষাৰ্থীৰ বৈশিষ্ট্যসমূহৰ বিষয়ে জানিব লাগিব।

শিক্ষাৰ্থীক বুজাৰ ক্ষেত্ৰত : শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক অভিগমন গ্ৰহণৰ ক্ষেত্ৰত আপুনি শ্ৰেণীৰ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বিভিন্ন দিশ সম্বন্ধে অৱগত হ'ব লাগিব। উদাহৰণস্বৰূপে—

- (ক) শৰীৰ আৰু স্বাস্থ্যৰ বিকাশ
- (খ) মানসিক সামৰ্থ্য
- (গ) ব্যক্তিত্ব

-
- (ঘ) শিকাৰ ধৰণ
(ঙ) অভিৰোচন
(চ) গৃহ আৰু সাংস্কৃতিক পৃষ্ঠভূমি

(ক) শৰীৰ আৰু স্বাস্থ্যৰ বিকাশ (Health and Physical Development) : শিক্ষাৰ্থীৰ দৈহিক বিকাশৰ স্তৰ আৰু স্বাস্থ্যৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ শিকাৰ সামৰ্থ্য নিৰ্ভৰ কৰে। আপুনি শিক্ষণ অভিপ্ৰক্ততা নিৰ্বাচন কৰাৰ সময়ত শিক্ষাৰ্থীৰ বিকাশৰ পাৰ্থক্যৰ দিশত বিশেষ ধ্যান দিব লাগিব। নিয়মিত স্বাস্থ্য পৰীক্ষাই শিক্ষাৰ্থীৰ দৈহিক বিকাশ আৰু স্বাস্থ্য সম্বন্ধে শিক্ষকক অৱগত কৰিব পাৰে।

(খ) মানসিক সামৰ্থ্য (Mental Abilities) : শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বিশেষ মানসিক ক্ষমতাৰ বিষয়ে জানিলে তেওঁলোকক বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পৰ্কে অৱগত হ'ব পৰা যায়। সাধাৰণতে মানসিক ক্ষমতাসমূহক ব্যক্তিৰ বুদ্ধি হিচাপে বিবেচনা কৰিব পৰা যায়।

গাৰ্ডেনাৰে (১৯৮৫) সাত প্ৰকাৰৰ বুদ্ধিৰ উল্লেখৰে শিক্ষাৰ্থীৰ মানসিক ক্ষমতাৰ এখন চিত্ৰ দাঙি ধৰিছে—

- **ভাষা সম্বন্ধীয় (Linguistic)** : ই ব্যক্তিক ভাষাৰ মাধ্যমেৰে পৃথিৱীৰ লগত যোগাযোগ স্থাপন কৰাৰ সামৰ্থ্য দিয়ে।
- **গাণিতিক যুক্তি (Logic Mathematics)** : ই ব্যক্তিক বিমূৰ্ত গাণিতিক সম্পৰ্ক ব্যৱহাৰত সহায় কৰে।
- **দৃশ্যমান স্থিতি (Visual Spatial)** : ই এজন ব্যক্তিক চাবলৈ, পৰিৱৰ্তন কৰিবলৈ আৰু ঠাইভিত্তিক তথ্যবোৰ কৰিবলৈ সক্ষম কৰি তোলে।
- **দৈহিক গতি সংবেদনমূলক (Bodily Kinaesthetic)** : ই ব্যক্তিক উচ্চস্তৰীয় দৈহিক গতি প্ৰকাশ নিয়ন্ত্ৰণ আৰু ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সক্ষম কৰি তোলে।
- **সাংগীতিক (Musical)** : ই ব্যক্তিক শব্দৰ পৰা সৃষ্টি হোৱা অৰ্থসমূহ সৃষ্টি কৰিবলৈ, সংযোগ কৰিবলৈ আৰু বুজিবলৈ সক্ষম কৰি তোলে।
- **অন্তৰ্ব্যক্তিগত (intrapersonal)** : ইব্যক্তিক অন্যৰ অনুভূতি, উদ্দেশ্য আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াসমূহ নিৰ্ধাৰণ কৰাত সহায় কৰে।
- **আন্তঃব্যক্তিগত (Interpersonal)** : ই ব্যক্তিৰ নিজৰ আৰু অন্যক বুজাপৰাৰ ক্ষমতাৰ প্ৰতিফলন ঘটায়।

গাৰ্ডেনাৰে এই বিশেষ। মানসিক ক্ষমতাসমূহ বিশ্লেষণ কৰি পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছে যে শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বিভিন্ন ধৰণৰ ক্ষমতা আৰু সম্ভাৱনীয়তা থাকে আৰু শিক্ষক হিচাপে আপুনি ক্ৰমাগতভাৱে ভিন্ন শিক্ষণ ক্ৰিয়াৰ ব্যৱহাৰ কৰি সিহঁতৰ সেই ক্ষমতাসমূহৰ বিকাশ ঘটাব লাগিব। শিক্ষাৰ্থীসকলৰ শিক্ষাগ্ৰহণৰ ক্ষমতাক আপুনি প্ৰভাৱিত কৰিব পাৰে আৰু সিহঁতৰ বৌদ্ধিক সমতাকো বৃদ্ধি কৰিব পাৰে।

৩ নং পৰিস্থিতি : যেতিয়া গুটি দুই বছৰীয়া আছিল, তাই সকলো চিলাকে চৰাই বুলি কৈছিল। তাইৰ চিলাসম্বন্ধীয় জ্ঞান আৰু বোধ আছিল পূৰ্ব অভিজ্ঞতাৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত। “আকাশত এটা সৰু বস্তুৱে উৰিব পাৰে।” ইয়াৰ পাছত তাই ক্ৰমান্বয়ে নিৰীক্ষণ কৰিলে যে এটা চৰাইতকৈ চিলাৰ আকৃতি অধিক নিয়মীয়া, চৰাইতকৈ এটা চিলাই বেলেগ ধৰণে উৰে, কেতিয়াবা তাই চিলা উৰিব ধৰিলে এটি হো-হোৱনি শব্দ শুনা পায় আৰু এডাল সূতা সংলগ্ন হৈ থকা দেখা পাই যাক নিয়ন্ত্ৰণ কৰি থকা যেন লাগে। তাইৰ “সৰু বস্তুৱে উৰিব পাৰে” ধাৰণা সলনি হৈ নতুন ধাৰণাৰ সৃষ্টি হ’ল, যিয়ে তাইক চিলা আৰু চৰাইৰ পাৰ্থক্য অনুধাৱন কৰালে। চমু অৰ্থত তাই পূৰ্বৰ ধাৰণাক সংশোধন কৰিবলৈ সক্ষম হ’ল। গুটি এতিয়া আঁঠু বছৰীয়া আৰু আপুনি কল্পনা কৰক যে তাইৰ উৰণীয়া বস্তু সম্পৰ্কে থকা ধাৰণা কিমান জটিল আছিল। এতিয়া তাই সকলো ধৰণৰ উৰাজাহাজ, পেৰাচুট, বকেট, কৃত্ৰিম উপগ্ৰহ, উৰণীয়া জেঠী আৰু বাদুলীৰ কথা জানে। তাই এই কথাও জানে যে কিছুমান চৰাই আছে যিয়ে উৰিব নোৱাৰে।

ক্রিয়া-কলাপ : ১

ওপৰৰ পৰিস্থিতি অনুধাৱন কৰি, সকলোখিনি নক্সা হিচাপে অংকন কৰিবৰ চেষ্টা কৰক। ইয়াৰ বাবে আপোনাক প্ৰয়োজন হ’ব এখন ডাঙৰ কাগজ আৰু ৰঙীন পেন্সিল।

(গ) **ব্যক্তিত্ব (Personality) :** শিক্ষাৰ্থীৰ ব্যক্তিত্বৰ সম্পৰ্কে কৰা উপলব্ধিয়ে আপোনাক ব্যক্তিগত বৈষম্য চিনাক্তকৰণত সহায় কৰিব লগতে ব্যক্তিত্ব আৰু শিকাৰ ধৰণ অনুযায়ী শিক্ষণ কৌশল নিৰ্বাচনত সহায় কৰিব।

(ঘ) **শিকাৰ ধৰণ (Style of Learning) :** প্ৰত্যেকৰ নিজৰ শিকা ধৰণ অন্যতকৈ পৃথক।

শিকণৰ ধৰণ বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ আছে।

অভিজ্ঞতাকেন্দ্ৰিক শিক্ষণৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি প্ৰস্তুত কৰায়

‘ডেভিড কল্ব’ৰ শিকণৰ ধৰণ আটাইতকৈ বেছি নিৰ্ভৰযোগ্য।

কলবৰ আৰ্হি মতে শিকাৰ ধৰণ চাৰি প্ৰকাৰৰ, যি মূলতঃ দুই ধৰণৰ অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত।

প্ৰথমবিধ হৈছে মূৰ্ত অভিজ্ঞতা। আনবিধ হৈছে বিমূৰ্ত ধাৰণামূলক।

এনেদৰে ৰূপান্তৰিত অভিজ্ঞতাৰ লগত জড়িত দুই প্ৰকাৰৰ দৃষ্টিকোণ হৈছে— চিন্তনশীল নিৰীক্ষণ আৰু সক্ৰিয় প্ৰয়োগ।

তলত শিক্ষণৰ ধৰণ চাৰিবিধৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰা হ’ল :

বিভক্তকৰণ (Divergens) : (অনুভৱ কৰা আৰু লক্ষ্য কৰা) বিভক্ত ৰীতিৰ দ্বাৰা শিক্ষাৰ্থীসকল সংবেদনশীল হ’ব আৰু বিষয়সমূহক বিভিন্ন দৃষ্টিকোণৰ পৰা চাবলৈ সক্ষম হয়। তেওঁলোকে কৰাতকৈ বেছি চোৱাত গুৰুত্ব দিয়ে, তথ্য সংগ্ৰহ কৰাত যত্নপৰ হয় আৰু নিজৰ কল্পনাশক্তিক সমস্যা সমাধান কৰাত ব্যৱহাৰ কৰা। তেওঁলোকে দলত কাম কৰাটো পছন্দ কৰে লগতে মুক্তমনে অন্যৰ পৰা ব্যক্তিগত

অভিমত গ্ৰহণ কৰে।

সংগঠিতকৰণ (Assimilating) : (লক্ষ্য কৰা আৰু চিন্তা কৰা) সংগঠিতকৰণ ৰীতিৰ দ্বাৰা শিক্ষার্থীসকলে ব্যক্তিৰ ওপৰত গুৰুত্ব কম দিয়ে যদিও বিমূৰ্ত চিন্তন আৰু ধাৰণাৰ প্ৰতি অধিক আগ্ৰহী হয়। তেওঁলোকে ব্যৱহাৰিক মূল্যতকৈ যুক্তিবাদী তত্ত্বৰ প্ৰতি অধিক আকৰ্ষিত হয়। তেওঁলোকে পঢ়ি ভাল পায়, বক্তৃতা ভাল পায়, বিশ্লেষণাত্মক আৰ্হিসমূহ উদ্ভাৱন কৰি ভাল পায় আৰু এইবোৰৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে চিন্তা কৰিবলৈ সময় পায়।

একত্ৰীকৰণ (Converging) : (কৰ্ম কৰা আৰু চিন্তা কৰা) একত্ৰীকৰণ শিক্ষণ ৰীতিৰ দ্বাৰা শিক্ষার্থীয়ে সমস্যা সমাধান কৰিবলৈ সক্ষম হয় আৰু তেওঁলোকৰ শিক্ষণক ব্যৱহাৰিক সমস্যা সমাধান কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ল। তেওঁলোকে প্ৰযুক্তিমূলক কৌশলক অধিক পছন্দ কৰে লগতে ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক আৰু আন্তঃব্যক্তিগত বিষয়ৰ প্ৰতি কম আগ্ৰহী হয়। সমস্যা আৰু প্ৰশ্নৰ সমাধানৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। নতুন ধাৰণাৰ বিষয়ে পৰীক্ষণ কাৰ্য আৰু ব্যৱহাৰিক প্ৰয়োগৰ দ্বাৰা কৰ্ম সম্পাদন কৰাটো পছন্দ কৰে।

ব্যৱস্থাপনা (Accommodating) : (কৰ্ম কৰা আৰু অনুভৱ কৰা) শিক্ষণ ব্যৱস্থাপনা ৰীতিয়ে যুক্তিতকৈ বেছি অন্তৰ্দৃষ্টিক গুৰুত্ব দিয়ে। এইসকল শিক্ষার্থীয়ে অন্য ব্যক্তিৰ বিশ্লেষণাত্মক দৃষ্টিভংগীক ব্যৱহাৰ কৰে আৰু ব্যৱহাৰিক তথা পৰীক্ষণমূলক দৃষ্টিভংগীক পছন্দ কৰে। তেওঁলোক নতুন প্ৰত্যাহান আৰু অভিজ্ঞতাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী লগতে পৰিকল্পনা উদ্ভাৱনকাৰী। তেওঁলোকে দলীয়ভাৱে কৰ্ম সম্পাদিত কৰাটো পছন্দ কৰে। তেওঁলোকে লক্ষ্য নিৰ্ধাৰণ কৰে আৰু সক্ৰিয়ভাৱে লক্ষ্যত উপনীত হোৱাৰ বাবে বিভিন্ন উপায় ব্যৱহাৰ কৰি কৰ্ম সম্পাদন কৰে। শিক্ষণৰ ধৰণ, শিক্ষণৰ পৰিৱেশৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত। ইয়াৰ উপৰিও অভিজ্ঞতা আৰু অভিৰোচনে শিক্ষার্থীৰ বৌদ্ধিক আচৰণ আৰু ব্যক্তিত্বৰ লগত সম্পৰ্ক ৰক্ষা কৰি চলে।

উদাহৰণ ৩ :

শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞতাত শিক্ষার্থীৰ বোধগম্যতাক কিয় গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি বিবেচনা কৰা হয় তাৰ দুটা কাৰণ দাঙি ধৰক।

উদাহৰণ ৪ :

শিক্ষণৰ ধৰণ হিচাপে বিভক্তকৰণ আৰু একত্ৰীকৰণৰ দুটা পাৰ্থক্য লিখক।

(ঙ) অভিৰোচন : শিক্ষার্থীক প্ৰদান কৰা শিক্ষণ অভিজ্ঞতাসমূহ তেওঁলোকৰ ব্যক্তিত্ব আৰু শিক্ষণৰ ধৰণৰ লগত ৰজিতা খোৱাৰ দৰকাৰ। শিক্ষার্থীক প্ৰদান কৰা শিক্ষণ ক্ৰিয়াৰ যদি তেওঁলোকৰ পূৰ্ব জ্ঞাত জ্ঞান-কৌশল আৰু বোধগম্যতাৰ লগত সম্পৰ্ক থাকে তেন্তে তেওঁলোকে সেই ক্ৰিয়া সম্পাদন কৰাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী হয়। অন্যহাতে যদি শিক্ষার্থীক প্ৰদান কৰা শিক্ষণ অভিজ্ঞতাই পূৰ্ব জ্ঞাত কৌশল আৰু বোধগম্যতাক খুব বেছি বা খুব কম প্ৰত্যাহান প্ৰদান কৰে তেন্তে শিক্ষার্থীসকলে ক্ৰিয়া সম্পাদন কৰাৰ বাবে খুব কম আগ্ৰহী হোৱা দেখা যায়।

সেই বাবে শিক্ষকে প্রতিজন শিক্ষার্থীৰ ক্ষমতা, আগ্ৰহ আৰু বিষয়বস্তুৰ জ্ঞান তথা কৌশলৰ বিষয়ে জনাটো দৰকাৰ যাতে ফলপ্ৰসূ শিক্ষণ অভিজ্ঞতা প্ৰদানৰ বাবে শিক্ষার্থীসকলক অভিৰোচিত কৰিব পাৰে।

গৃহ আৰু সাংস্কৃতিক পৃষ্ঠভূমি : গৃহ পৰিবেশ, সমনীয়া দল, বিদ্যালয় আৰু সামাজিক পৰিবেশ শিশুৰ শিক্ষণৰ ওপৰত সামগ্ৰিক প্ৰভাৱ পেলায়। ভাষা আৰু সংস্কৃতিৰ দ্বাৰা শিক্ষণৰ ওপৰত সাংস্কৃতিক প্ৰভাৱ পেলায়।

সাংস্কৃতিক অভিজ্ঞতা : শিক্ষার্থীৰ পূৰ্ব অভিজ্ঞতাক জ্ঞান সংস্কৃতি মূল্যবোধ আৰু ধাৰণাই বিশেষ প্ৰভাৱিত কৰে।

এইবোৰে নতুন শিক্ষণ লাভ কৰাত প্ৰাথমিক পৰিকাঠামো সৃষ্টি কৰি তোলে।

ভাষা : চিন্তন আৰু শিক্ষণৰ মাধ্যম হ'ল ভাষা। সমাজ আৰু সম্প্ৰদায়ৰ লগত আন্তঃসম্পৰ্ক গঢ়ি তোলাৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষার্থীসকলক ভাষাই সাংস্কৃতিক আহিলা হিচাপে সহায় কৰে। নতুন শিক্ষণক প্ৰভাৱিত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ভাষাই মাধ্যম আৰু সাংস্কৃতিক আহিলা হিচাপে কাম কৰে।

শিক্ষণ প্ৰকৃতি : শিক্ষণ আহৰণ কৰা হয়। ই পৰিবেশ, বয়স্ক ব্যক্তি আৰু সমনীয়াৰ লগত হোৱা আন্তঃসম্পৰ্কৰ অভিজ্ঞতাৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত। যেতিয়া শিশুৱে সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰে আৰু ক্ৰিয়াৰ নীতি নিয়মে তাক সচেতন কৰি তোলে। ই শিশুটোক ক্ৰিয়াৰ অন্তৰ্নিহিত ধাৰণাক বুজাত সহায় কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে স্বাকিলে বাতৰি কাকতৰ দাম, লাভ-লোকচান আদিৰ গণনা কৰা কাৰ্য পাঠ্যপুথিৰ পৰা আহৰণ কৰা মানসিক অনুশীলন নহয়। বস্তুত সি এজেন্টৰ পৰা বাতৰিকাকত কিনি থাকোতে ঠিৰাং কৰে যে সি যিমান পাৰে সিমান বিক্ৰী কৰিব পাৰে যিহেতু তাৰ পৰিয়ালৰ বাবে টকাৰ আৱশ্যক। আনহাতে বাৰ বছৰীয়া ক্লাচ ফাইভত পঢ়া নীতুৰ শিক্ষকে বিদ্যালয়ৰ পাঠৰ পৰা তলত দিয়া সমস্যা সমাধান কৰিবলৈ দিছিল :

“এজন দোকানীয়ে এটকা পঞ্চাছ পইচাকৈ দহ ডাল পেঞ্চিল কিনিলে। প্ৰতিডাল দুটকা দামত বেচিলে তাৰ লাভ কিমান হ'ব?” বহু চিন্তাৰ মূৰত তাই উত্তৰ দিছিল : “মই যোগ কৰিম নে পূৰণ কৰিম? যদি আপুনি কৈ দিয়ে মই সমাধান কৰিব পাৰিম।

দুয়োটা উদাহৰণৰ পৰা এই কথা স্পষ্ট হ'ল যে দুয়োৰে ভিন্ন সাংস্কৃতিক বাতৰৰণে তেওঁলোকৰ শিক্ষণৰ প্ৰকৃতিক প্ৰভাৱিত কৰিছে। শিশুসকল পৰিবেশৰ প্ৰতি সংবেদনশীল। সিহঁতে পৰিবেশ, বয়োজ্যেষ্ঠ আৰু সমনীয়া দলৰ লগত হোৱা আন্তঃসম্পৰ্কৰ দ্বাৰা শিক্ষণৰ প্ৰকৃতি আহৰণ কৰে।

শিক্ষণৰ বাবে পৰিয়ালৰ প্ৰভাৱক আৱেগিক সম্পদ হিচাপে বিবেচনা কৰিব পাৰি যি অতি অত্যাৱশ্যকীয় উপাদান। শিক্ষার্থীৰ সাংস্কৃতিক বাতৰৰণ পৰিয়ালৰ গাঁথনিৰ ওপৰত ব্যাপকভাৱে নিৰ্ভৰ কৰে।

সমনীয়া : শিক্ষণৰ অভিজ্ঞতাৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিবলৈ হ'লে বিদ্যালয়ত অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰভাৱশালী উপাদান হ'ল শিক্ষার্থী। সমনীয়া দলৰ সংস্কৃতি শিক্ষার্থীৰ বাবে অতি দৰকাৰী, যাৰ দ্বাৰা শিক্ষণৰ সময়ছোৱাত বিদ্যালয়ৰ জীৱন আহৰণ কৰা হয় আৰু আনন্দ উপভোগ কৰা হয়। মাধ্যম স্তৰত ল'ৰা

ছোৱালী ভিন্ন সামাজিক দলত সোমাই পৰে। এখন বিদ্যালয় অথবা এটা শ্ৰেণীত সহঃ সাংস্কৃতিক দলসমূহ, ভাষা, ধৰ্ম, জাতি, শ্ৰেণী আৰু শৈক্ষিক কৃতকাৰ্য্যতাক ভিত্তি কৰি গঢ়ি উঠে। এনে ধৰণৰ দলসমূহে শিক্ষার্থীৰ কৃতকাৰ্য্যতা আৰু আত্মসচেতনতাক প্ৰভাৱিত কৰে। কিছুমান সমনীয়া দলে বিদ্যালয়ৰ পৰিৱেশ অনুকূল কৰি তোলে আৰু শিক্ষকৰ শৈক্ষিক প্ৰচেষ্টাক ইতিবাচক দিশত উদ্দীপিত কৰি তোলে। কিছুমান সমনীয়া, দল আকৌ ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম হয় যাৰ প্ৰভাৱ বিদ্যালয় আৰু শিক্ষার্থী উভয়ৰ ওপৰত পৰে। শিক্ষার্থীসকলে শিক্ষণ সঁজুলিৰ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা বোধগম্যতাৰ গঠন কৰে যদিও শিক্ষকৰ সেয়া উদ্দেশ্য নহবও পাৰে।

বিদ্যালয় : প্ৰত্যেক বিদ্যালয়ৰে নিজা সাংস্কৃতিক পৰিৱেশ থাকে যদিও ওচৰৰ পৰা নিৰীক্ষণ কৰিলে দেখা যায় একেখন বিদ্যালয়ত বিভিন্ন সহঃ সাংস্কৃতিক থাকিব পাৰে।

এনে সাংস্কৃতিক দলসমূহ শিক্ষক আৰু শিক্ষার্থীৰ ধৰ্ম, ভাষা, জাতি, আৰ্থ-সামাজিক স্থিতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি গঢ়ি উঠে যিয়ে শ্ৰেণীকোঠাৰ শিক্ষণ তথা শিক্ষার্থীসকলৰ কৃতকাৰ্য্যতাক প্ৰভাৱিত কৰে।

উদাহৰণ ৫ : কলব্ৰৰ শিক্ষণৰ ধৰণৰ আৰ্হি দুটা কি কি লিখক।

উদাহৰণ ৬ : নতুন অভিজ্ঞতা আহৰণৰ ক্ষেত্ৰত সমনীয়া দলৰ গুৰুত্বৰ বিষয়ে লিখা।

শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক অভিগমনত শিক্ষকৰ ভূমিকা :

শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক অভিগমনত আমি তলত দিয়া দিশসমূহ উল্লেখ কৰিব পাৰো :

- শিক্ষার্থীসকলৰ প্ৰত্যেকৰে শিকণৰ ধৰণ বেলেগ বেলেগ। (সেই অনুসৰি নিৰ্দেশনাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে)
- শিক্ষার্থীৰ জন্মগত কৌতূহলপ্ৰৱণতা আৰু আত্মবক্ষামূলক আচৰণক বিদ্যালয়ৰ শিক্ষাৰ ভেটি হিচাপে গঢ়ি তুলিব লাগে। ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে শিক্ষার্থীসকলে গভীৰভাৱে মনোযোগী হৈ থকালৈ আৰু কৰ্মত সন্তুষ্টি পাই থকালৈ সুবিধা পাই থকা উচিত।
- প্ৰত্যেক শিশুৱে অনিশ্চিত পথেৰে শিকে। (এই কথালৈ লক্ষ্য ৰাখি শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে।)
- শিশুৱে নিজৰ শিক্ষা-ক্ষেত্ৰৰ নিৰ্দিষ্ট দিশত বৌদ্ধিক সিদ্ধান্ত ল'বলৈ সক্ষম হয়।
- বিদ্যালয়ৰ দায়িত্ব হৈছে শিশু জীৱনজোৰা শিক্ষার্থী হিচাপে শিক্ষা আহৰণ ক্ষমতাৰ বিকাশ সাধন কৰা।
- মুক্ততাৰ সম্বন্ধ, বিশ্বাস আৰু শ্ৰদ্ধাই শিক্ষণৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে আৰু বিদ্যালয়ে গভীৰ আবেগিক পৰিৱেশ প্ৰদান কৰিব লাগে।

সেইবাবে শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক অভিগমনত শিক্ষকে তলত দিয়া তিনিপ্ৰকাৰৰ কঠিন ভূমিকা পালন কৰিব লাগে।

শিক্ষার্থীৰ পৰ্যবেক্ষক আৰু চিনাক্তকাৰী :

এজন শিক্ষক হিচাপে আপুনি শ্ৰেণীকোঠাৰ বাহিৰত আৰু ভিতৰত শিক্ষাৰ্থীসকলৰ আচৰণ আৰু কাৰ্য নিৰীক্ষণ কৰিব লাগিব যাতে আপুনি তেওঁলোকৰ সবলতা, দুৰ্বলতা, শিক্ষণৰ প্ৰয়োজন, প্ৰকৃতি নিৰ্ধাৰণ বা চিনাক্তকৰণ কৰিব পাৰে। এই কাৰ্যই আপোনাক উপযুক্ত শিক্ষণ পৰিৱেশ প্ৰদানত সহায় কৰিব।

শিক্ষণৰ পৰিৱেশ প্ৰদানকাৰী :

যেতিয়া আপুনি শিক্ষাৰ্থীসকলৰ প্ৰয়োজনসমূহ চিনাক্ত কৰিব, তেতিয়া আপোনাৰ প্ৰধান দায়িত্ব হ'ল শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে উপযুক্ত শিক্ষণ পৰিৱেশৰ পৰিকল্পনা কৰা যাতে প্ৰত্যেকজন শিক্ষাৰ্থীয়ে শিক্ষণৰ বাবে নিজৰ প্ৰয়োজনসমূহ পূৰণৰ সম্পূৰ্ণ সুবিধা লাভ কৰিব পাৰে।

শিক্ষণৰ সুবিধাদানকাৰী :

যেতিয়া শিক্ষাৰ্থীসকলে শিক্ষণত অংশগ্ৰহণ কৰি থাকে তেতিয়া আপুনি তেওঁলোকক প্ৰয়োজন অনুযায়ী সহায় কৰাৰ বাবে নিৰীক্ষণ কৰি থাকিব লাগে। প্ৰত্যক্ষ শিক্ষণতকৈ ই যথেষ্ট প্ৰত্যাহ্বানমূলক কৰ্ম। যিহেতু আমি জানো যে প্ৰত্যেক শিক্ষাৰ্থীৰে শিক্ষণৰ ধৰণ বেলেগ বেলেগ, লগতে শিক্ষণৰ প্ৰকৃতিও ভিন্ন পৰ্যায়ৰ গতিকে আমি শিক্ষাগ্ৰহণ কাৰ্যত উপযুক্ত পৰিস্থিতিত হে তেওঁলোকক সহযোগিতা কৰিব লাগে। পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত শিক্ষকে শিক্ষাৰ্থীক শিক্ষালাভৰ বাবে প্ৰেৰিত কৰিব লাগে যাতে তেওঁলোক নিষ্ক্ৰিয় হৈ নপৰে।

উদাহৰণ ৭ :

শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক শ্ৰেণীকোঠাত শিক্ষকৰ তিনি প্ৰকাৰৰ ভূমিকাৰ বিষয়ে লিখক।

শিক্ষণকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞান (Learning Centred Approach) :

শিক্ষণকেন্দ্ৰিক শিক্ষা ব্যৱস্থাই শিক্ষণৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিয়ে। যদিও ই মূলতঃ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ লগত জড়িত, তৎসত্ত্বেও শিক্ষাপ্ৰক্ৰিয়াৰ লগত জড়িত সকলোখিনিকে ই সামৰি লয়। উদাহৰণ স্বৰূপে শিক্ষক। শিক্ষকক শিক্ষণ কেন্দ্ৰিক শিক্ষা ব্যৱস্থাত সহঃশিক্ষাৰ্থী হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। ই মূলতঃ শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক যদিও শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিৱেশৰ লক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ শিক্ষককো অন্তৰ্ভুক্ত কৰি লয়। গৱেষণাৰ জৰিয়তে এই কথা জনা গৈছে যে শিক্ষণকেন্দ্ৰিক শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষাৰ্থীসকলে দক্ষতাপূৰ্ণভাৱে কৌশল আয়ত্ত কৰিবলৈ সমৰ্থ হয় আৰু জীৱনজোৰা শিক্ষাৰ্থী হিচাপে গঢ় লৈ উঠে।

উদাহৰণ স্বৰূপে যেতিয়া আপুনি শিক্ষাৰ্থীসকলক ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ বাবে নদীবাঞ্চ বা উদ্যোগ প্ৰতিষ্ঠান আদিৰ দৰে নতুন ঠাইলৈ লৈ যায়, তেতিয়া বিশেষজ্ঞ আৰু কৰ্মচাৰীৰ লগত আদান-প্ৰদান আৰু নিৰীক্ষণ কৰি কেৱল মাত্ৰ শিক্ষাৰ্থীসকলেই নিশিকে বৰং শিক্ষক হিচাপে আপুনি নিজেও বাঞ্চ নিৰ্মাণ, ইয়াৰ কাৰ্যপ্ৰণালী উপযোগিতা আদিৰ বিষয়ে শিকিব পাৰিব, যিয়ে ভৱিষ্যতে শিক্ষাৰ্থীৰ লগত হোৱা আলোচনাত আপোনাক সহায় কৰিব।

শিক্ষণকেন্দ্ৰিক শিক্ষাই শিক্ষাৰ্থীক শিক্ষাপ্ৰক্ৰিয়াৰ কেন্দ্ৰ হিচাপে বিবেচনা কৰে। ই শিক্ষাৰ্থীসকলৰ লগত জড়িত শৈক্ষিক উদ্দেশ্যক আগত ৰাখি শিক্ষাৰ্থীৰ বিকাশৰ মূল্যায়ন কৰাত শিক্ষকক দায়িত্ব দিয়ে।

শিক্ষণৰ প্ৰাথমিক কৌশলসমূহ শিক্ষার্থীক আয়ত্ব কৰাত সহায় কৰাৰ যোগেদি জীৱনভিত্তিক শিক্ষা আহৰণ কৰাত অহিৰণা যোগায়। সেই বাবে শিক্ষণৰ দায়িত্ব শিক্ষার্থীৰ ওপৰত ই অৰ্পণ কৰে লগতে শিক্ষকে শিক্ষণৰ সুবিধা প্ৰদানকাৰীৰ ভূমিকা পালন কৰে। এই পদ্ধতি ব্যক্তিত্বকেন্দ্ৰিক, দক্ষতাভিত্তিক, বিভিন্ন পদ্ধতিভিত্তিক, সৰল। ই সময় আৰু ঠাই ভিত্তিক নহয়। অন্যহাতে শিক্ষণকেন্দ্ৰিক শিক্ষাই শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক শিক্ষাদান আৰু শিক্ষাগ্ৰহণৰ পৰিৱেশৰ সুবিধা প্ৰদানত গুৰুত্ব দিয়ে যিয়ে ব্যক্তিগত আৰু আন্তঃব্যক্তিগত অনুসন্ধানৰে জ্ঞানৰ উন্মেষণ কৰিব পাৰে। শিক্ষকে শিক্ষার্থীৰ উৎপাদন, জ্ঞান আহৰণ আৰু কৌশলৰ বৃদ্ধি তথা ব্যক্তিগত আৰু বৃত্তিগত সামৰ্থ্যৰ বিকাশত গুৰুত্ব দিয়ে। শিক্ষকে এই ক্ষেত্ৰত ভিন্ন নিৰ্দেশাত্মক সঁজুলি তথা পদ্ধতি লগতে সময় আৰু ঠাইৰ নমনীয় ব্যৱস্থাপনাৰ সহায় ল'ব লাগে। শিক্ষার্থীসকলে তেওঁলোকৰ পচন্দৰ ধাৰণা অনুযায়ী শিক্ষণৰ অনুশীলনৰ সুবিধা পোৱাটো বাঞ্ছনীয়। ইয়াৰ ফলাফল অনুযায়ী শিশুৰ শিক্ষণৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সকলোখিনিৰ মাজত এক সমন্বয় থকাটো অতিশয় আৱশ্যকীয়।

শিক্ষণকেন্দ্ৰিক শৈক্ষিক অনুশীলনৰ উদাহৰণ তলত দিয়া হ'ল।

- শ্ৰেণীকোঠাৰ বাহিৰত আৰু ভিতৰত দলীয় শিক্ষণৰ সহযোগিতামূলক ব্যৱস্থা।
- শিক্ষার্থীৰ ব্যক্তিমুখী অনুসন্ধান আৰু উদ্ভাৱন।
- শিক্ষক শিক্ষার্থীৰ সমন্বয়ত অনুসন্ধান আৰু উদ্ভাৱন।
- সমস্যাকেন্দ্ৰিক অনুসন্ধানমূলক শিক্ষণ।
- সিমকালীন সংবাদাত্মক দূৰায়ত শিক্ষণ।
- ব্যৱহাৰিক অনুভৱাত্মক শিক্ষণ ক্ৰিয়া।
- একক ক্ষেত্ৰ অভিজ্ঞতা।
- সংলগ্ন বিষয়ত আত্মগতিশীল প্ৰদৰ্শন।

শিক্ষণকেন্দ্ৰিক শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ বৈশিষ্ট্য :

প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- শিক্ষার্থীসকলে তথ্যৰ সংগ্ৰহ আৰু সংশ্লেষণৰ দ্বাৰা জ্ঞানৰ সংগঠন কৰে আৰু এই ক্ষেত্ৰত অনুসন্ধান, যোগাযোগ, সমস্যা সমাধান, চিন্তন আদি কৌশলৰ ব্যৱহাৰ কৰে।
- বাস্তৱ জীৱনৰ সমস্যা আৰু উন্মেষিত বিষয়ৰ ফলপ্ৰসূ সমাধানৰ বাবে সঞ্চাৰিত জ্ঞানৰ ব্যৱহাৰৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে।
- শিক্ষকৰ ভূমিকা হৈছে প্ৰশিক্ষণ আৰু সুবিধা প্ৰদান কৰা।
- শিক্ষক আৰু শিক্ষার্থী উভয়ে একেলগে শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ মূল্যায়ন কৰে।
- শিক্ষাদান আৰু মূল্যায়ন ইটো আনটোৰ পৰিপূৰক।

- শিক্ষণৰ চিনাক্তকৰণ আৰু উৎকৰ্ষ সাধনৰ বাবে মূল্যায়ন ব্যৱহাৰ কৰা হয়।
- শিক্ষণৰ সংশোধন আৰু উন্নত মানৰ প্ৰশ্ন সংগ্ৰহত গুৰুত্ব দিয়া হয়।
- কাংক্ষিত শিক্ষণক প্ৰকল্প, প্ৰদৰ্শন, বৰ্গীকৰণৰ দ্বাৰা মূল্যায়ণ কৰা হয়।
- আন্তঃবিষয়ক অনুসন্ধানৰ বাবে শিক্ষণকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞান অনুকূল।
- সংস্কৃতি হ'ল সহযোগকাৰী আৰু সমৰ্থনযোগ্য। উইমাৰ (২০০২)ৰ মতে শিক্ষণকেন্দ্ৰিক শিক্ষাদান লাভ কৰিবলৈ হ'লে পাঁচটা কৌশলৰ সংশোধনৰ প্ৰয়োজন।

(ক) বিষয়বস্তুৰ কাৰ্য : জ্ঞানৰ নিৰ্মাণৰ বাবে বিষয়বস্তুই শিক্ষার্থীক তলত দিয়া সুবিধা প্ৰদান কৰিব লাগে

- বিষয় সম্পৰ্কে চিন্তন আৰু অনুসন্ধানৰ অনুশীলন।
- বাস্তৱ সমস্যাৰ সমাধান কৰিবলৈ শিকা।
- বিষয়বস্তুৰ কাৰ্য সম্বন্ধে বুজিবলৈ চেষ্টা কৰা।
- বিষয়বস্তুৰ নিৰ্মাণৰ লগতে শিক্ষণৰ বিশেষ পদ্ধতিসমূহ।
- বিষয়বস্তুৰ মূল্য সম্পৰ্কে নিৰ্ণয়ৰ নিৰ্মাণ।
- শিক্ষার্থীক শিকাৰ বাবে বিভিন্ন পদ্ধতিৰ বিকাশ কৰাত সহায় কৰা, যাতে বিষয়বস্তুৰ অন্তৰ্নিহিত অৰ্থ বুজি উঠিব পৰা যায়।

(খ) শিক্ষকৰ ভূমিকা : শিক্ষকে পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰাত প্ৰধান ভূমিকা পালন কৰে।

এই ক্ষেত্ৰত—

- শিক্ষার্থীৰ শিক্ষণক উৎসাহিত কৰা।
- বিভিন্ন শিক্ষণৰ ধৰণৰ ব্যৱস্থা কৰা।
- শিক্ষার্থীসকলক শিক্ষণৰ বাবে দায়িত্ব স্বীকাৰ কৰাত অভিৰোচিত কৰে।
- স্পষ্ট ৰূপত শিক্ষণ পদ্ধতি আৰু উদ্দেশ্যসমূহক শ্ৰেণীবদ্ধ কৰা আৰু সেইবোৰৰ সুসংবদ্ধ মূল্যায়ণ কৰা।
- শিক্ষার্থীৰ শিক্ষণ উদ্দেশ্যৰ ফলপ্ৰসূতাৰ বাবে বিভিন্ন শিক্ষাদান কৌশলৰ প্ৰয়োগ কৰা।
- কাৰ্য-কলাপৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰা, যাৰ সহায়ত শিক্ষার্থীয়ে শিক্ষক আৰু আহিলা-পাতিৰ লগত আন্তঃসম্পৰ্ক গঢ়ি তুলিব পাৰে।
- শিক্ষণৰ বাবে শিক্ষার্থীৰ আগ্ৰহক অনুপ্ৰাণিত কৰা।

(গ) শিক্ষণৰ বাবে দায়িত্ব : যদিও শিক্ষণৰ দায়িত্ব শিক্ষক আৰু শিক্ষার্থীৰ উভয়ে বহন কৰে, তথাপিহে শিক্ষার্থীয়ে মূলতঃ লিখন আৰু মূল্যায়নৰ সামগ্ৰিক দায়িত্ব বহন কৰিব পাৰে। ইয়াৰ

বাবে শিক্ষার্থীসকলে তলত উল্লেখ কৰা দিশসমূহৰ প্ৰতি নজৰ দিব লাগে—

- পৰৱৰ্তী শিক্ষণৰ বাবে শিক্ষণ কৌশল বিকাশ সাধন কৰা।
- আত্মনিৰ্দেশিত আজীৱন শিক্ষার্থী হোৱা।
- আত্ম-শিক্ষণক মূল্যায়ন কৰা।
- আত্মমূল্যায়ণৰ বাবে উপযুক্ত হোৱা।
- সাহিত্য সম্পৰ্কীয় কৌশল সম্পৰ্কে নিপুণ হোৱা।

(ঘ) মূল্যায়নৰ পদ্ধতি আৰু উদ্দেশ্য : শিকণকেন্দ্ৰিক শিক্ষাৰ মূল্যায়ন যথেষ্ট সংযত আৰু সংহত প্ৰক্ৰিয়া। ই গুৰুত্ব দিয়ে মূলতঃ

- মূল্যায়নৰ সংহতত।
- গঠনমূলক মূল্যায়ন আৰু গঠনমুখী ফলাফলত।
- সমনীয়া দলৰ মূল্যায়ন আৰু আত্মমূল্যায়নত।
- শিক্ষণৰ বাবে ভিন্ন বকমৰ সুবিধা আৰু উপযুক্ত নিদৰ্শন প্ৰদান।
- শিক্ষার্থীসকলক নিজৰ উত্তৰসমূহৰ বিচাৰ বিশ্লেষণৰ বাবে উৎসাহিত কৰা।
- নিৰ্ধাৰিত সময়ত শিক্ষক ছাত্ৰ ফলাফলৰ বাবে সন্মত হোৱা।
- বিশ্বাসযোগ্য মূল্যায়ন ব্যৱহাৰ হোৱা।

ক্ষমতাৰ সমতা : শিক্ষণৰ ওপৰত শিক্ষকতকৈ বেছি শিক্ষার্থীয়েহে নিয়ন্ত্ৰণ বক্ষা কৰিব পাৰে। সেই বাবে শিক্ষকজনে শিক্ষার্থীসকলক নিজৰ শিক্ষণ নিয়ন্ত্ৰণ কৰাৰ বাবে শক্তিশালী কৰি তোলাৰ প্ৰয়োজন।

- বিকল্প বিষয়বস্তু উদ্ভাৱনৰ বাবে শিক্ষার্থীসকলক অনুপ্রাণিত কৰা হয়।
- যেতিয়াই দৰকাৰ হয় তেতিয়া বিকল্প সম্ভাৱনীয়তাৰ উদ্ভাৱনৰ বাবে শিক্ষার্থীসকলক প্ৰেৰিত কৰিব লাগে।
- দক্ষতা বা চুক্তি নিৰ্ধাৰিত নম্বৰ ব্যৱহাৰ।
- কাৰ্য্যসমূহ মুক্তভাৱে শেষ হ'ব লাগে।
- ছাত্ৰসকলে শিকাৰ সুবিধা গ্ৰহণ কৰিব লাগে।

উদাহৰণ : যদিহে আমি শিক্ষণ কেন্দ্ৰিক শ্ৰেণীকোঠাৰ আদান-প্ৰদান সলনি কৰি দিও তেন্তে শিক্ষককেন্দ্ৰিক অনুশীলন কাৰ্য্যলৈ কি কি পৰিৱৰ্তন আহিব। (তিনিটা অনুশীলন লিখক)

শিক্ষাৰ প্ৰধান অভিগমন তিনিপ্ৰকাৰৰ হৈছে—

শিক্ষক কেন্দ্ৰিক, শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক আৰু শিক্ষণ কেন্দ্ৰিক। তলত তিনিওপ্ৰকাৰ অভিগমনৰ মূল

দিশসমূহৰ তুলনামূলক চিত্ৰ তলত দাঙি ধৰা হ'ল :

তালিকা ৪.১ : শিক্ষাৰ তিনিওবিধ অভিগমনৰ তুলনা—

বিষয়	শিক্ষককেন্দ্ৰিক	শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক	শিক্ষণকেন্দ্ৰিক
জ্ঞানৰ প্ৰকৃতি	শিক্ষার্থীসকলৰ সন্মুখত জ্ঞানৰ উপস্থাপন কৰা হয়।	জ্ঞান উদ্ভাৱন কৰা হয়।	শিক্ষার্থীসকলৰ দ্বাৰা জ্ঞানৰ সংগঠন কৰা হয়।
শিক্ষক আৰু শিক্ষার্থীৰ ভূমিকা	শিক্ষক সক্ৰিয় আৰু শিক্ষার্থী নিষ্ক্ৰিয়। নিৰ্দেশনা, দিশ	শিক্ষকে শিক্ষার্থীক সক্ৰিয় কৰি তোলে। শিক্ষণৰ আৰ্হি প্ৰস্তুতকৰণ আৰু শিক্ষাদান	শিক্ষার্থীয়ে কাৰ্য কৰে আৰু শিক্ষকে শিক্ষণৰ সুবিধা দান কৰে। শিক্ষণৰ সহায়কসমূহৰ সুবিধাদান কৰে।
পৰিস্থিতি	কোনো বিশেষ পৰিস্থিতি নাথাকে। (পৰিস্থিতি স্বতন্ত্ৰ)	শিক্ষার্থীসকল বন্ধুসুলভ মনোভাৱৰ হয়।	প্ৰকৃতিগত আৰু প্ৰাসংগিক শিক্ষণ।
নিয়ন্ত্ৰণ	শিক্ষকৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰিত। কঠোৰভাৱে শিক্ষার্থীৰ (সংকীৰ্ণ আৰু এক নায়কত্ববাদী)।	উভয়ৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰিত (আংশিকভাৱে নমনীয়)।	শিক্ষক আৰু শিক্ষার্থী দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰিত। (নমনীয় আৰু গণতান্ত্ৰিক)।
অন্তৰ্গমন	তথ্য আৰু জ্ঞানৰ অংশসমূহ।	অভিজ্ঞতা আৰু দক্ষতাসমূহ।	শিক্ষণৰ কৌশল আৰু পদ্ধতিসমূহ।
পদ্ধতি আৰু অভিগমন	মূলতঃ বক্তৃতাকেন্দ্ৰিক প্ৰদৰ্শনমূলক আৰু কৰ্তৃত্বপৰায়ণমূলক অভিগমন।	খেল পদ্ধতি আৰু আনন্দদায়ক পদ্ধতি।	কৰ্মকেন্দ্ৰিক মঞ্চ।

পাঠ্যক্রম	নির্ধাৰিত।	বিকাশশীল।	অপ্ৰত্যাশিত।
মূল্যায়ন	উদ্দেশ্যমূলক সাৰাংশ।	কৰ্মমূলক নিৰ্মাণ।	যথার্থ আৰু আত্মবিশ্লেষণাত্মক মূল্যায়ন।
অনুশাসন	স্থাপন কৰা হয়।	আদান-প্ৰদান কৰা হয়।	আত্মনিয়ন্ত্ৰিত।

সহযোগিতামূলক শিক্ষণ (Cooperative Learning) :

সহযোগিতামূলক শিক্ষণ আৰ্হিৰ বিকাশৰ তিনি প্ৰকাৰৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ নিৰ্দেশনাত্মক উদ্দেশ্য হ'ল—

- (১) পাঠ্যক্রমিক কৃতকাৰ্যতা।
- (২) ভিন্নতাৰ স্বীকৃতি
- (৩) সামাজিক কৌশলৰ বিকাশ

এই শিক্ষণ আৰ্হি হৈছে এক বিশেষ ক্ষুদ্ৰ দলগত অভিজ্ঞান যিয়ে গণতান্ত্ৰিক প্ৰক্ৰিয়া, ব্যক্তিগত সম সুবিধা আৰু দলগত পুৰস্কাৰক সন্মিলিত কৰে। সহযোগিতামূলক শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়া আৰু আৰ্হিৰ বিভিন্ন ধৰণ বৰ্তমান শ্ৰেণীকোঠাত সচৰাচৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে ছাত্ৰ দলৰ কৃ-তকাৰ্যতাৰ বিভাগকৰণ, দলীয় অনুসন্ধান আৰু সাঁথৰ।

সকলোবোৰ সহযোগিতামূলক শিক্ষণ আৰ্হিৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ তলত দিয়া ধৰণৰ—

- পাঠ্যক্রমিক আহিলাসমূহক উন্নত কৰাৰ বাবে ছাত্ৰসকলে দলগতভাৱে কাম কৰে।
- উচ্চ, মধ্য আৰু নিম্ন সাফল্য লাভ কৰা সদস্যৰ দ্বাৰা দলসমূহ গঠিত হয়।
- যদি সম্ভৱ হয় দলসমূহে বিভিন্ন জাতি সংস্কৃতি আৰু লিংগৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি সদস্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰে।
- পুৰস্কাৰ প্ৰদান পদ্ধতি দলগত। ই ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক নহয়।

বিভিন্ন অধ্যয়নৰ পৰা এই কথা গম পোৱা গৈছে যে সহযোগিতামূলক শিক্ষণ অভিজ্ঞানে পাঠ্যক্রমিক কৃতকাৰ্যতা, সহযোগী আচৰণ, ভিন্ন সাংস্কৃতিক আদান-প্ৰদান আৰু বুজাপৰা লগতে বিশেষ শিক্ষার্থীৰ প্ৰতি দৃষ্টিভংগীৰ ওপৰত ইতিবাচক প্ৰভাৱ পেলায়।

সহযোগিতামূলক শিক্ষণৰ পাঁচটা প্ৰধান আৰু আৱশ্যকীয় উপাদান হ'ল—

(Brown & Ciuffetelli Parker, 2009)

১। ইতিবাচক আন্তঃনিৰ্ভৰযোগ্যতা (Positive Interdependence) :

— নিজৰ দলৰ ভিতৰত ছাত্ৰসকলে সম্পূৰ্ণ উদ্যমেৰে অংশগ্ৰহণ কৰাটো আৱশ্যক।

-
- প্রতিজন দলৰ সদস্যই নিজা ভূমিকা বা দায়িত্ব পালন কৰিব লাগে আৰু বিশ্বাস কৰিব লাগে যে তেওঁলোক নিজৰ দল আৰু শিক্ষণ কাৰ্যৰ প্ৰতি দায়বদ্ধ।

২। পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়াৰ বিকাশ সাধন (Promoting Face-to-Face Interactions) :

- প্ৰত্যেকে প্ৰত্যেকৰ সাফল্যত উৎসাহ যোগাব লাগে।
- সদস্যসকলে তেওঁলোকৰ শিকি থকা বিষয় সম্বন্ধে ইজনে আনজনক ব্যাখ্যা কৰিব লাগে আৰু বুজাবুজিৰ মাজেৰে কৰ্ম সম্পাদন কৰিব লাগে।
- প্ৰত্যেক সদস্যৰ শিক্ষণৰ ওপৰত সফলতা নিৰ্ভৰ কৰে।

যেতিয়া সহযোগিতামূলক শিক্ষণ কৰ্ম নিৰ্ধাৰণ কৰা হয় আৰু পুৰস্কাৰ প্ৰদানৰ পদ্ধতি নিৰ্ধাৰণ কৰা হয়; প্রতিজন সদস্যৰ কৰ্তব্য আৰু দায়বদ্ধতা চিনাক্ত কৰাটো বাঞ্ছনীয়। প্রতিজন সদস্যই নিজৰ প্ৰকৃত দায়িত্ব সম্পৰ্কে জনাটো দৰকাৰ আৰু লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ নিজে পালন কৰিব লগা ভূমিকা সম্পৰ্কে দায়বদ্ধ হোৱাটো দৰকাৰ।

ফলপ্ৰসূ শিক্ষণ আৰু কৰ্ম-সম্পাদনৰ বাবে দলৰ প্রতিজন শিক্ষার্থীৰ মাজত ইতিবাচক পৰস্পৰ নিৰ্ভৰশীলতা থকাৰ আৱশ্যক। কৰ্ম-সম্পাদনৰ বাবে দলৰ প্রতিজন সদস্যই জড়িত হোৱাটো অত্যন্ত দৰকাৰ। ইয়াৰ বাবে প্রতিজন সদস্যই নিৰ্দিষ্ট এক কৰ্ম সম্পাদন কৰিব লাগে আৰু দায়িত্বশীল হ'ব লাগে, যাতে দলৰ এজন সদস্যই আন এজনৰ কৰ্ম-সম্পাদন কৰিব নালাগে।

সহযোগিতামূলক শিক্ষণ ব্যৱহাৰৰ নিৰ্দেশনাৱলী :

- দলৰ সদস্যসংখ্যা তিনিৰ পৰা পাঁচজন হ'ব লাগে।
- দলসমূহ ভিন্নতাৰ ভিত্তিত গঠন কৰিব লাগে। যেনে— পাঠ্যক্রমি কৃতকাৰ্যতা, লিংগ আৰু জাতি।
- দলৰ প্রতিজন সদস্যকে এক বিশেষ ভূমিকা, দায়িত্ব আৰু কৰ্ম-সম্পাদন কৰিব লাগে, যাতে ইয়াৰ দ্বাৰা দললৈ সফলতা কঢ়িয়াই আনিব পাৰে।
- সহযোগিতামূলক শিক্ষণক, পুৰবীক্ষণ, অনুশীলন আৰু সমৃদ্ধিকৰণ বিকল্প ক্ৰিয়া হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে যাতে দলৰ ছাত্ৰসকলে অন্য উন্নত আহিলা ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈ উঠে।
- সহযোগিতামূলক ক্ৰিয়া হিচাপে শ্ৰেণীকোঠা ব্যৱস্থাপনা, কৰ্মসঁজুলি আৰু সময়ৰ প্ৰতি নজৰ দিব লাগে।
- প্রতিজন শিক্ষার্থীৰ ভূমিকাক ক্ৰম অনুযায়ী চিহ্নিত কৰিব লাগে।
- দলৰ শিক্ষার্থীসকলক দলগতভাৱে পুৰস্কৃত কৰিব লাগে।
- অতি সুন্দৰভাৱে সংগঠিত হ'ব লাগে, যাতে কোনো ছাত্ৰই এটি নিষ্ক্ৰিয় দলৰ সদস্য বুলি অনুভৱ কৰিব নালাগে। লগতে বিদ্যালয়ৰ নিৰ্দিষ্ট বৰ্ষৰ ভিতৰত শ্ৰেণীৰ প্রতিজন শিক্ষার্থীৰ লগত কাম কৰাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰিব লাগে।

- সহযোগিতামূলক শিক্ষণ দলসমূহ প্রস্তুতভাৱে চলিবলৈ হ'লে সহযোগী সামাজিক কৌশলসমূহ শিকাৰ লাগে আৰু নিয়মিতভাৱে সুদৃঢ় কৰি প্ৰস্তুত কৰিব লাগে।

তালিকা ৪.২ : সহযোগিতামূলক শিক্ষণ আৰ্হিত শিক্ষকৰ ভূমিকা

স্তৰ	শিক্ষকৰ ভূমিকা
স্তৰ ১ : উদ্দেশ্য আৰু শিক্ষণৰ উপস্থাপন।	শিক্ষকে পাঠৰ উদ্দেশ্যসমূহৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি আগবাঢ়িব লাগে আৰু শিক্ষণৰ উপস্থাপন কৰিব লাগে।
স্তৰ ২ : তথ্যৰ উপস্থাপন।	শিক্ষকে শিক্ষার্থীসকলৰ আগত তথ্যৰ উপস্থাপন কৰিব লাগে। (মৌখিকভাৱে বা পাঠ্যপুথিৰ সহায়ত)।
স্তৰ ৩ : শিক্ষণীয় দলত শিক্ষার্থীসকলক সংগঠিত কৰা।	শিক্ষকে শিক্ষার্থীসকলক শিক্ষণীয় দল গঠনৰ বিষয়ে লক্ষ্য কৰিব লাগে আৰু দলক প্ৰভাৱশালী হিচাপে পৰিৱৰ্তিত হোৱাত সহায় কৰিব লাগে।
স্তৰ ৪ : দলীয় কাৰ্য আৰু অধ্যয়নত সহায় কৰা।	শিক্ষকে শিক্ষণীয় দলসমূহক তেওঁলোক কাৰ্য সম্পাদন কৰিবলৈ সহায় কৰে।

স্তৰ ৫ : সঁজুলিসমূহৰ শিক্ষকে শিক্ষণ সঁজুলি সম্বন্ধে জ্ঞানক তালিকাৱদ্ধ পৰীক্ষণ। কৰিব লাগে আৰু দলসমূহে তেওঁলোকৰ কাৰ্যৰ ফলাফলসমূহ উপস্থাপন কৰিব লাগে।

স্তৰ ৬ : স্বীকৃতি প্ৰদান। শিক্ষকে ব্যক্তি আৰু দল— উভয়ৰে প্ৰচেষ্টা আৰু সফলতাক স্বীকৃতি প্ৰদানৰ পথ নিৰ্ধাৰণ কৰিব লাগে।

সহযোগিতামূলক শিক্ষণৰ গুণ আৰু দোষ :

সহযোগিতামূলক শিক্ষণ সম্বন্ধে চলা গৱেষণাই ইয়াৰ ইতিবাচক ফলাফল সম্বন্ধে জোৰ দি ক'ব খোজে। এই শিক্ষণে শিক্ষার্থীসকলক দলীয় ক্ৰিয়াত অন্তৰ্ভুক্ত কৰে, যিয়ে শিক্ষণৰ মাত্ৰা বৃদ্ধি কৰে আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশত ইয়াক বিস্তাৰ কৰে।

ইয়াৰ ইতিবাচক ফলাফলসমূহ হৈছে শৈক্ষিক উন্নতি, আন্তঃব্যক্তিগত সম্বন্ধ আৰু ব্যক্তিগত তথা সামাজিক বিকাশ। গৱেষণাৰ ভিত্তিত উপলব্ধ গুণসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- শিক্ষার্থীয়ে শৈক্ষিক কৃতকাৰ্যতাৰ প্ৰদৰ্শন কৰে।
- সহযোগিতামূলক শিক্ষণ পদ্ধতিসমূহ সকলো স্তৰৰ শিক্ষার্থীৰ বাবে সমভাৱে উপযোগী।

- এই পদ্ধতি সকলো ধৰণৰ দলৰ বাবে ফলপ্ৰসূ।
- শিক্ষার্থীসকলৰ ইজনে আনজনৰ প্ৰতি বুজাপৰাৰ মনোভাৱ বৃদ্ধি হয়; যেতিয়া তেওঁলোকক একেলগে কাম কৰাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা হয়।
- এই শিক্ষণে শিক্ষার্থীৰ আত্মমূল্যায়ন আৰু ধাৰণাৰ বিকাশ সাধন কৰে।
- শিক্ষার্থীৰ মাজত সৃষ্টি হোৱা লিংগ ভিত্তিক, সামাজিক স্তৰ ভিত্তিক, শাৰীৰিক আৰু মানসিক বাধাগ্ৰস্ততাৰ ভিত্তিত সৃষ্টি হোৱা বিভাজন প্ৰতিহত কৰে আৰু ইতিবাচক আন্তঃক্ৰিয়া তথা বন্ধুত্বসুলভ মনোভাৱৰ সৃষ্টি কৰে।

যিয়েই নহওঁক কিয়, সহযোগিতামূলক শিক্ষণৰ কিছুমান নেতিবাচক দিশো আছে, যিয়ে সমগ্ৰ প্ৰক্ৰিয়াটোকে আশা কৰাতকৈ অধিক জটিল কৰি তোলে। সহযোগিতামূলক শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ সঘনে পৰিৱৰ্তন হোৱাৰ বাবে শিক্ষকসকল বিমোৰত পৰাৰ সম্ভাৱনা থাকে আৰু পদ্ধতিটো সম্পূৰ্ণ বুজিবলৈ সক্ষম হৈ নুঠে। শিক্ষকসকলে এই শিক্ষণ পদ্ধতি প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত সমস্যাৰ মুখামুখি হয় বিশেষকৈ সেইসকল শিক্ষার্থীৰ বিৰোধী মনোভাৱৰ বাবে যিসকলে নিজকে দলৰ দুৰ্বল সহযোগী সদস্যৰ বাবে পিছ পৰি ৰোৱা বুলি বিবেচনা কৰে অথবা সেইসকল শিক্ষার্থী যিসকল কম আত্মবিশ্বাসী আৰু নিজকে দলৰ দ্বাৰা অৰহেলিত বুলি ভাবে।

উদাহৰণ ৯ :

সহযোগিতামূলক শিক্ষণে কিদৰে শিক্ষার্থীৰ আত্মবিশ্বাস বৃদ্ধি কৰি তোলে?

সহযোগী/সমষ্টিমূলক শিক্ষণ (Collaborative Learning)

সমষ্টিমূলক শিক্ষণ/সহযোগী শিক্ষণ সহযোগিতামূলক শিক্ষণতকৈ ব্যাপকভাৱে প্ৰচলিত। সমষ্টিমূলক শিক্ষণ হৈছে শিক্ষণৰ এনে এক পৰিৱেশ য'ত দুজন বা ততোধিক শিক্ষার্থীয়ে একেলগে কোনো কথা শিকাৰ সুবিধা লাভ কৰে। সহযোগী শিক্ষণত ব্যক্তিগত শিক্ষণৰ বিপৰীতে এজন শিক্ষার্থীয়ে আনজন শিক্ষার্থীৰ কৌশল আৰু সম্পাদক মূলধন হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰাত গুৰুত্ব দিয়া হয়। (এই ক্ষেত্ৰত তথ্য সংগ্ৰহ কৰাৰ বাবে ইজনে আনজনক প্ৰশ্ন সোধা, ইজনে আনজনৰ বিচাৰ ক্ষমতাৰ মূল্যায়ন কৰা আৰু ইজনে আনজনৰ কাম-কাজ নিৰীক্ষণ কৰা আদি কাৰ্য অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়।)

সহযোগী শিক্ষণৰ ভিত্তি হিচাপে এই কথা ক'ব পৰা যাই যে জ্ঞান সেইসকল জনসাধাৰণৰ মাজতহে সৃষ্টি কৰিব পৰা যাই— য'ত প্ৰত্যেকজন সদস্যই সক্ৰিয়ভাৱে অভিজ্ঞতাৰ আদান-প্ৰদান কৰে আৰু সমভাৱে নিজৰ ভূমিকা পালন কৰে। গতিকে সহযোগী শিক্ষণ হৈছে শিক্ষাদান আৰু শিক্ষা গ্ৰহণৰ এক পদ্ধতি য'ত ছাত্ৰ আৰু শিক্ষকে কোনো গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশৰ উদ্ভাৱন আৰু সাৰ্থক প্ৰকল্প সৃষ্টি কৰাৰ বাবে একেলগে কৰ্ম সম্পাদন কৰে।

কোনো এক বক্তৃতাৰ বিষয়ে ছাত্ৰই দলীয়ভাৱে আলোচনা কৰা বা বিভিন্ন স্কুলৰ ছাত্ৰই কোনো এটা বিষয়ৰ ওপৰত একেলগ হৈ ইণ্টাৰনেটত তথ্য বিচৰা দুয়োটা প্ৰক্ৰিয়াই সহযোগী শিক্ষণৰ উদাহৰণ।

অন্য অৰ্থত আমি ক'ব পাৰো যে সহযোগী শিক্ষণ হৈছে পদ্ধতি আৰু পৰিস্থিতি য'ত

শিক্ষার্থীসকল সাধাৰণ কাৰ্য্যৰ সৈতে জড়িত হৈ থাকে আৰু প্ৰত্যেক ব্যক্তি ইজনে আনজনৰ লগত জড়িত আৰু দায়িত্বশীল হৈ থাকে।

এই পদ্ধতিত মুখামুখি কথোপকথন বা আলোচনাক অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয় য'ত কম্পিউটাৰৰো সহায় লোৱা হয়। সহযোগী শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ মূল্যায়নৰ পদ্ধতিৰ ভিতৰত মৌখিক বিশ্লেষণ আৰু পাৰিসংখ্যিক বিশ্লেষণ উল্লেখযোগ্য।

সহযোগিতামূলক শিক্ষণ আৰু সহযোগী শিক্ষণ পৰম্পৰাগত শিক্ষণ অভিজ্ঞমনতকৈ পৃথক য'ত ব্যক্তিগত প্ৰতিযোগিতাতকৈ ছাত্ৰসকলে একেলগে কাম সম্পাদন কৰাতহে গুৰুত্ব দিয়ে।

সহযোগী শিক্ষণৰ বৈশিষ্ট্যসমূহৰ আলোচনা কৰিলে সহযোগী শিক্ষণ আৰু সহযোগিতামূলক শিক্ষণৰ মাজত অন্তৰ্নিহিত হৈ থকা সূক্ষ্ম পাৰ্থক্যসমূহ আমাৰ দৃষ্টিগোচৰ হ'ব।

- সহযোগী শিক্ষণ সংঘটিত হয় যিকোনো সময়তে যেতিয়া শিক্ষার্থীসকলে একেলগে কোনো কাৰ্য সম্পাদন কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে গৃহ কাৰ্যত সম্পাদন কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে গৃহ কাৰ্যত যেতিয়া ইজনে আনজনক সহায় কৰে। আনহাতে সহযোগিতামূলক শিক্ষণ সম্ভৱ হয় তেতিয়া, যি সময়ত শিক্ষার্থীসকলে কোনো এক নিৰ্দিষ্ট স্থানত একেলগে এটা সৰু দল হৈ সংগঠিত প্ৰকল্পৰ ওপৰত কাৰ্য সম্পাদন কৰে।
- সহযোগী শিক্ষণে গুণগত দিশৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে। এই দৃষ্টিভংগীৰে শিক্ষার্থীয়ে সাহিত্যৰ দিশ অথবা ইতিহাসৰ প্ৰাথমিক জ্ঞানৰ সন্দৰ্ভত দিয়া মন্তব্যৰ বিচাৰ বিশ্লেষণ কৰি চায়। কিন্তু অন্যহাতে সহযোগিতামূলক শিক্ষণে পৰিমাণগত দিশকহে অধিক গুৰুত্ব দিয়া দেখা যায়, য'ত গুৰুত্ব দিয়া হয় কৃতকাৰ্য্যতাক অথবা শিক্ষণৰ উৎপাদনীয়তাত।
- সহযোগী শিক্ষণ অভিজ্ঞমনত মুকলিকৈ শেষ হোৱা কোনো এটা কাম এবাৰ যদি সজাই লোৱা হয়, শিক্ষকজনে সকলো কৰ্তৃত্ব এটা দলক অৰ্পণ কৰে। তেওঁলোকৰ দলীয় প্ৰচেষ্টাৰে আঁচনিকৰণ আৰু কৰ্ম সম্পাদন কৰাৰ বাবে সকলো কৰ্তৃত্ব তেওঁলোকৰ ওপৰত নিবদ্ধ কৰা হয়। সহযোগী শিক্ষণ ব্যৱস্থাত কৰ্তৃপক্ষ সদায় শিক্ষকজনৰ লগত থাকে, যিজনে কাৰ্য্যটোৰ মালিকীস্বত্ব ধৰি ৰাখে আৰু শিক্ষকজনে অবিৰতভাৱে লক্ষ্য ৰাখে, নিৰ্দেশনা দিয়ে আৰু সংশোধনৰ পৰামৰ্শ প্ৰদান কৰে যাতে দলটোৱে সমস্যা সমাধানৰ পথৰ পৰা বিচ্যুত নহয়।
- সহযোগী শিক্ষণে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিশ্চিত ৰূপত সবল কৰি তোলে যিটো সহযোগিতামূলক শিক্ষণে নোৱাৰে। ইয়াৰ পৰিৱৰ্তে সহযোগিতামূলক শিক্ষাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক শিক্ষকজনৰ সমাপ্তিলৈ সহযোগ আগবঢ়ায় আৰু এটি শুদ্ধ আৰু গ্ৰহণযোগ্য উত্তৰ উপস্থাপন কৰে।
- শিক্ষণৰ সহযোগিতা হৈছে শিক্ষার্থী, শিক্ষক আৰু পাঠ্যক্ৰমৰ মাজৰ এটা সংলাপ। শিক্ষার্থীসকলক সমস্যা সমাধানকাৰীৰ ৰূপত চোৱা হয় আৰু সমস্যাৰ সমাধান তথা অনুসন্ধানৰ অগ্ৰগতি উচ্চাৰণৰ বাস্তৱ কৌশলৰ দ্বাৰা নিয়োগ কৰা হয়। এই দৃশ্যবোৰে একোটা বাৰ্তালাপৰ দৰে শিক্ষণ আগবঢ়ায়, য'ত শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে একেলগে এটা এৰা-ধৰাৰ পদ্ধতিৰ মাজেৰে পৃথিবীখনৰ সম্পৰ্কে বিভিন্ন দৃষ্টিভংগী থকা পাঠ্যক্ৰম শিকিব পাৰে। আনহাতে, সহযোগিতাই,

মৌলিক জ্ঞানৰ গৰাকী হোৱাৰ আটাইতকৈ শ্ৰেষ্ঠ উপায়টোক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। এবাৰ যদি ছাত্ৰসকলে যুক্তিসংগতভাৱে কথোপকথন আৰম্ভ কৰে, তেওঁলোক সহযোগিতাৰ বাবে, আলোচনাৰ বাবে আৰু মূল্যায়ন কৰাৰ বাবে সাজু হয়।

সহযোগী শিক্ষণৰ সুফলসমূহ :

সহযোগী পৰিৱেশত ক্ষুদ্ৰ দলৰ শিক্ষণৰ সুবিধাসমূহ :

বিভিন্নতাৰ পালন : বিভিন্ন প্ৰকৃতিৰ ব্যক্তিৰ লগত কাম কৰিবলৈ শিক্ষাৰ্থীয়ে শিকে। ক্ষুদ্ৰ দলীয় আন্তঃক্ৰিয়াত শিক্ষাৰ্থীয়ে সদস্য ছাত্ৰসকলে উত্থাপন কৰা প্ৰশ্নত বিভিন্ন প্ৰত্যুত্তৰ দিয়াৰ বাবে বহুখিনি সুবিধা বিচাৰি পায়। ক্ষুদ্ৰ দলসমূহে শিক্ষাৰ্থীসকলক সমস্যাৰ সমাধানৰ বাবে নিজৰ নিজৰ পৰামৰ্শ প্ৰদানৰ সুযোগ দিয়ে।

এনে আদান-প্ৰদানে শিক্ষাৰ্থীসকলক অন্যৰ সংস্কৃতি অনুধাৱন কৰাৰ বাবে সহায় কৰে।

ব্যক্তিগত বৈশম্যৰ স্বীকৃতি : যেতিয়া কোনো পাত্ৰৰ উত্থাপন হয়; বিভিন্ন শিক্ষাৰ্থীৰ বিভিন্ন প্ৰতিক্ৰিয়া থাকে। এইবোৰৰ প্ৰতিটোৱে দলক এক ব্যাপক দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰতিফলন ঘটাবলৈ সহায় কৰে আৰু সম্পূৰ্ণ তথা বিস্তৃত উত্তৰ প্ৰস্তুত হৈ উঠে।

আন্তঃব্যক্তিগত বিকাশ : শিক্ষাৰ্থীসকলে তেওঁলোকৰ সমনীয়া লগত যোগ দিবলৈ শিকে আৰু তেওঁলোকে একেলগে কাম কৰিলে দলৰ উদ্যম বাঢ়ে। যিসকলে সামাজিক কৌশল আহৰণত দুৰ্বল তেওঁলোকৰ বাবে এই কাৰ্য অতিশয় সুলভদায়ক। সাংগঠনিক আন্তঃক্ৰিয়াৰ বাবেও ই সহায়কাৰী।

শিক্ষণ ক্ৰিয়াত শিক্ষাৰ্থীক সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ সুবিধা দিয়া : প্ৰত্যেক সদস্যৰ ক্ষুদ্ৰ দলৰ প্ৰতি অৰিহণা আগবঢ়োৱাৰ সুযোগ থাকে। শিক্ষাৰ্থীসকলে নিজস্ব সঁজুলিৰ প্ৰতি বেছি দায়বদ্ধতা লয় আৰু দলগতভাৱে কাম কৰি সমস্যাসমূহৰ প্ৰতিও অধিক সচেতন হৈ উঠে।

ব্যক্তিগত প্ৰতিপুষ্টিৰ বাবে অধিক সুবিধা : ক্ষুদ্ৰ দলৰ শিক্ষাৰ্থীৰ বেছি আদান-প্ৰদান হৈ থকাৰ বাবে নিজৰ ধাৰণা আৰু প্ৰতিক্ৰিয়া সম্বন্ধে অধিক পৰিমাণে প্ৰতিপুষ্টি লাভ কৰে। এই প্ৰতিপুষ্টি বৃহৎ দলীয় নিৰ্দেশনাত সম্ভৱ নহয় য'ত এজন বা দুজন শিক্ষাৰ্থীয়ে নিজৰ ধাৰমা ব্যক্ত কৰে আৰু গোটেই শ্ৰেণীটোৱে শুনে।

উদাহৰণ ১০ : সহযোগিতামূলক শিক্ষণ আৰু সহযোগী শিক্ষণৰ যিকোনো দুটা পাৰ্থক্য লিখক।

৪.৩ ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক অভিগমন :

ক্ৰিয়া-কলাপ কি? ই অকল ছাত্ৰই কৰা কাৰ্য নে? এজন শিক্ষক হিচাপে ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক শ্ৰেণীকোঠাটোত ছাত্ৰৰ সতে তুলনামূলকভাৱে আপোনাৰো ভূমিকা নাথাকিব নে? এনে এটা প্ৰশ্ন নিশ্চিতভাৱে আপোনাৰ মনলৈ আহিব লাগিব।

আমি জানো যে শ্ৰেণীকোঠাৰ শিকণ-শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ তিনিটা অতি আৱশ্যকীয় উপাদান হ'ল— শিক্ষক, শিক্ষাৰ্থী আৰু পাঠ্যক্ৰমত সংযুক্ত বিষয় অথবা অভিজ্ঞতাবোৰ। ইতিমধ্যে আমি আলোচনা কৰিছোঁ যে শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক অভিগমন শিকণ-শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াত অধিক সঠিক। শিক্ষাৰ্থী কেন্দ্ৰিক

অভিগমনত শিক্ষার্থীসকলৰ প্ৰয়োজন, মনোযোগ, মানসিক সামৰ্থ আৰু সামাজিক প্ৰসঙ্গ হিচাপেৰে ভিতৰত ধৰা হয়। ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক অভিগমনত সেই সকল শিক্ষার্থীক গুৰুত্ব দিয়া হয়, যিসকলে নিজৰ পৰিৱেশৰ পৰা ক্ৰিয়া কলাপৰ জৰিয়তে জ্ঞান আহৰণ কৰে।

৪.৩.১ শিক্ষণ ক্ৰিয়া-কলাপ আৰু ইয়াৰ উপাদান :

যদিও আমি আটায়ে শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ লগত জড়িত, ক্ৰিয়া-কলাপ সম্বন্ধে আমাৰ কিন্তু পৃথক পৃথক দৃষ্টিভংগী আছে। শিক্ষণ সম্বন্ধে কিছুমান সাধাৰণ দৃষ্টিভংগী হ'ল—

- গীত গোৱা, নৃত্য কৰা, অভিনয় কৰা, সাধু কোৱা, একক অভিনয় কৰা আদি।
- ক্ৰিয়া-কলাপ হিচাপে যিকোনো আনন্দদায়ক কাম কৰা।
- কিছুমান শাৰীৰিক কাৰ্যক ক্ৰিয়া-কলাপ হিচাপে প্ৰয়োগ কৰা।
- প্ৰতিটো ক্ৰিয়া-কলাপতে শিক্ষণ-সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ কৰা।

আমি এতিয়া দুটা শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিস্থিতি লক্ষ্য কৰিম, য'ত কিছুমান ক্ৰিয়া-কলাপ কৰা হৈছে।

পৰিস্থিতি নং ৪ : শ্ৰীমতী বিদ্যা নামৰ শিক্ষক এগৰাকীয়ে বিদ্যাৰ্থীসকলক কিছুমান কাগজ, দিয়াচলাই বাকচ, আঠা আৰু কেঁচী আদিবলৈ অনুৰোধ কৰিছে। নিজৰ পাঠ থকা দিনটোত শ্ৰীমতী বিদ্যাই প্ৰতিজন বিদ্যাৰ্থীয়ে সামগ্ৰীবোৰ আনিছেনে নাই পৰীক্ষা কৰিলে। তাৰ পিছত তেওঁ বোৰ্ডত এখন চকীৰ ছবি আঁকিলে আৰু বিদ্যাৰ্থীসকলক সিহঁতে অনা সামগ্ৰীসমূহেৰে বোৰ্ডত অঁকা চকীখনৰ এটা আৰ্হি তৈয়াৰ কৰিবলৈ ক'লে। বিদ্যাৰ্থীসকলক উক্ত ক্ৰিয়া-কলাপত নিয়োগ কৰোতে তেওঁ সিহঁতৰ কাৰ্য সুগম কৰাৰ লগতে কামটো শেষ কৰাত সহায়ো কৰিলে। শ্ৰেণীকোঠাৰ আটাইকে নিয়মানুবৰ্তিতা বজাই ৰখাৰ লগতে কথা নপতাকৈ অথবা আনক আমনি নকৰাকৈ থাকিবলৈ বিদ্যাৰ্থীসকলক অনুৰোধ কৰিলে। সময়ত যিবিলাক বিদ্যাৰ্থীয়ে আৰ্হিটো সমাপন কৰিলে, তেনে বিদ্যাৰ্থীক তেওঁ প্ৰশংসা কৰিলে।

পৰিস্থিতি নং ৫ : শ্ৰী বিনয়, যি এগৰাকী গণিতৰ শিক্ষক, নিজৰ শ্ৰেণীলৈ সম্পূৰ্ণ সাজু হৈ আহিছিল আৰু গণিত শিকোৱাৰ বাবে সাজু হৈছিল। তেওঁ দেখা পালে যে বাহিৰৰ পৰিৱেশটো যথেষ্ট অনুকূল আছিল আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বাহিৰলৈ চাই আছিল। বাহিৰৰ গছ আৰু ফুলবোৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বাৰুকৈ আকৰ্ষণ কৰিছিল। তেওঁ নিজৰ আঁচনিৰ পৰিবৰ্তন কৰিলে আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পাঁচ মিনিটৰ বাবে বাহিৰলৈ যাবলৈ অনুমতি প্ৰদান কৰিলে আৰু প্ৰত্যেককে অন্ততঃ এবিধকৈ বস্তু সংগ্ৰহ কৰিবলৈ ক'লে। আটাইবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে আনন্দ মনেৰে বাহিৰলৈ গ'ল আৰু ফুল, পাত, মাৰি, সৰু সৰু শিল আদিৰ দৰে বস্তুবোৰ সংগ্ৰহ কৰি উভতি আহিল। তাৰ পিছত তেওঁ শ্ৰেণীটোক দুটা ভাগত বিভক্ত কৰিলে, দুয়োটা দলকে অৰ্ধবৃত্তাকাৰ হৈ মুখামুখীকৈ বহিবলৈ ক'লে আৰু 'বস্তু চিনো আহা' নামৰ খেল এটা আৰম্ভ কৰিবলৈ ক'লে। সিহঁতে সংগ্ৰহ কৰা বস্তুবোৰ দুয়োটা দলৰ মাজত,

দুয়োটা দলে দেখাকৈ থ'লে। একোটা দলৰ এজন সদস্যই কাগজৰ সৰু টুকুৰা এটাত সিহঁতে সংগ্ৰহ কৰি অনা বস্তুৰ একোটাকৈ নাম লিখিলে আৰু টুকুৰাটো শিক্ষকৰ হাতত দিলে। আনটো দলে তাৰ পিছত বস্তুটোৰ নাম চিনাক্ত কৰাৰ কাৰণে প্ৰশ্ন সুধিলে। দ্বিতীয় দলৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সৰ্বাধিক দহটাকৈ প্ৰশ্ন সুধিবলৈ অনুমতি দিয়া হৈছিল আৰু পদাৰ্থবিধ চিনাক্তকৰণৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰথম দলটোক 'হয়' অথবা 'নহয়'ৰে উত্তৰ দিবলৈ দিয়া হৈছিল। এই প্ৰশ্নবোৰ পদাৰ্থৰ বৈশিষ্ট্যৰ সতে জড়িত আছিল। যেতিয়া দলটোৱে পদাৰ্থবিধ এটা মাত্ৰ প্ৰশ্ন সুধিয়েই চিনাক্ত কৰিব পাৰিছিল, তেতিয়া দলটোক দহ নম্বৰ দিয়া হৈছিল। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সোধা প্ৰতিটো আনুসংগিক প্ৰশ্নৰ বাবে ক্ৰমান্বয়ে নম্বৰ কমাই দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। নিজৰ নিজৰ দলৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সিহঁতলৈ আগবঢ়োৱা প্ৰশ্নসমূহ নিজৰ মাজত আলোচনা কৰিছিল। পাঁচটা ক্ৰম শেষ হোৱাৰ পিছত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে হাত-চাপৰি বজাইছিল আৰু বস্তুবিধৰ সঠিক নাম ক'ব পৰাৰ আনন্দত নাছিছিল। এনেদৰে খেলখন আগবাঢ়িছিল। অৱশেষত অধিক নম্বৰ লাভ কৰা দলটোক বিজয়ী ঘোষণা কৰা হৈছিল। ইতিমধ্যে শ্ৰেণীৰ সময় শেষ হৈছিল, কিন্তু কোনোৱে ঘণ্টাৰ শব্দলৈ কাণ পাতি থকা নাছিল।

ওপৰোক্ত দুয়োটা পৰিস্থিতিতে শিক্ষক দুজনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক নিয়োগ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। প্ৰথমটো পৰিস্থিতি সম্পূৰ্ণৰূপে শিক্ষকগৰাকীৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰিত আছিল যদিও ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কিয় কামটো কৰিছিল আৰু কামটোৰ প্ৰতি সিহঁতৰ আগ্ৰহ আছিল নে নাই সেয়া বিবেচনা কৰা হোৱা নাছিল। শিক্ষকগৰাকীয়ে যেনেদৰে নিৰ্দেশনা দিছিল, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ঠিক তেনেদৰে কামটো কৰিছিল।

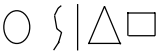
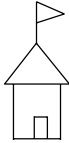
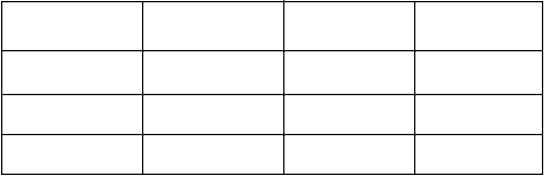
দ্বিতীয়তো পৰিস্থিতি তলত উল্লেখ কৰা ধৰণে পৃথক আছিল।

- শিক্ষকগৰাকীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ৰাপলৈ লক্ষ্য কৰি তেওঁৰ আঁচনিৰ পৰিৱৰ্তন কৰিছিল।
- দলীয় কামবোৰ এনেদৰে আঁচনি কৰি লোৱা হৈছিল যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে নিজৰ মাজত মুক্তভাৱে আলোচনা কৰাৰ সুবিধা পায়।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক নিজৰ মাজত পৰ্যালোচনাৰ জৰিয়তে প্ৰশ্ন সোধাৰ বাবে কৌশলী কৰি তোলা হৈছিল।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ইজনে-সিজনক সম্পূৰ্ণৰূপে সহযোগ কৰিছিল।
- লক্ষ্যপ্ৰাপ্তিৰ আনন্দ উপভোগ কৰাৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সুবিধা পাইছিল।

আপুনি লক্ষ্য কৰিব যে এই ক্ৰিয়া-কলাপত কোনো শাৰীৰিক কৰ্ম, গীত, নৃত্য অথবা সাধু কোৱা আদি ক্ৰিয়া কৰা হোৱা নাছিল। তথাপিও ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক প্ৰত্যক্ষভাৱে জড়িত কৰোৱা হৈছিল আৰু আনন্দ সহকাৰে ইয়াৰ সুফল লাভ কৰিছিল।

তলৰ টেবুল ৪.৩-ত দিয়া ক্ৰিয়া-কলাপটো লক্ষ্য কৰক আৰু শ্ৰীত চলাই দিয়ক :

টেবুল ৪.৩ ক্ৰিয়া-কলাপৰ উদাহৰণ :

বিষয়	ক্ৰিয়া-কলাপ	পদ্ধতি
অৰণ্যত থকা জন্তুবোৰৰ বিষয়ে জানিবলৈ, আবৃত্তিৰ সামৰ্থ্য উন্নতি কৰিবলৈ	অংগী-ভংগীৰে এটা গান গাব।	ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ঘূৰণীয়াকৈ থিয় হ'বলৈ দিয়ক। শিক্ষকজনে সেই বৃত্তৰ মাজলৈ গৈ প্ৰথম দুশাৰী আবৃত্তি কৰিব আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে অংগী-ভংগীৰে ঘূৰিব ধৰিব। এজন ছাত্ৰই মাজলৈ গৈ জন্তু এটাৰ মাত দিব আৰু আনবোৰে অংগী-ভংগী আৰু শব্দ কৰি ঘূৰিব। যিগৰাকী ছাত্ৰই অংশগ্ৰহণ নকৰে তেওঁ/ তাইক বাহিৰলৈ ওলাই আহিব দিয়ক, লক্ষ্য কৰিব দিয়ক আৰু পুনৰ দলত যোগ দিবলৈ দিয়ক।
পৰিচিত বস্তুৰ জ্যামিতিক আকৃতি জানিবলৈ	জ্যামিতিৰ আকাৰ ব্যৱহাৰ কৰি ছবি অঁকা	শিক্ষকে কিছু জ্যামিতিক আকৃতি বোৰ্ডত আঁকিব। উদাহৰণ আদি। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ওপৰৰ আকৃতিবোৰ ব্যৱহাৰ কৰি ছবি অঁকিবলৈ দিয়ক। উদাহৰণ স্বৰূপে : পোন্ধৰ মিনিটৰ ভিতৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক যিমান পাৰে সিমান এনে ধৰণৰ ছবি অঁকিবলৈ দিয়ক।
সংখ্যা গঠন	জাল খেল	4×4 আকৃতিৰ বৰ্গ এটা আঁকি লওঁক। (3×3 অথবা 5×5 আকৃতিৰো আঁকিব পাৰে)। এটা ঘৰত এটা সংখ্যা লিখিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিৰ্দেশনা দিয়ক।

	<p>অন্ততঃ তিনিটা সংলগ্ন ঘৰত সংখ্যা লিখিবলৈ নিৰ্দেশনা দিয়ক। নতুবা শব্দ গঠনৰ বাবে বৰ্ণও লিখিব পাৰিব।</p> <p>দহ মিনিটৰ অন্তত প্রতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কিমানটা শব্দ অথবা সংখ্যা লিখিবলৈ সক্ষম হ'ল লক্ষ্য কৰক।</p> <p>যিজন ছাত্ৰ/ছাত্ৰীয়ে সৰ্বাধিক সংখ্যা অথবা শব্দ লিখিবলৈ সক্ষম হ'ল তেওঁক প্ৰথম বিজেতা বুলি ঘোষণা কৰক।</p>
--	--

এইবোৰ উদাহৰণৰ পৰা আমি লক্ষ্য কৰিলো যে,

- ক্ৰিয়া-কলাপবোৰ খেল, সাধু, অভিনয় নতুবা গীতৰ মাধ্যমেৰে সম্পাদন কৰিব পাৰিব। অৱশ্যে অকল এইকেইটাই একমাত্ৰ ক্ৰিয়া-কলাপৰ উপায় নহয়। ওপৰত দেখুওৱা ধৰণে আন অসংখ্য পদ্ধতিৰে ক্ৰিয়া-কলাপ সম্পাদন কৰিব পাৰি।
- ক্ৰিয়া-কলাপে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ সুবিধা আগবঢ়ায়।
- ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ ব্যক্তিগত অথবা দলীয় হ'ব পাৰে।
- প্ৰতিটো সক্ৰিয়তাত শাৰীৰিক চৰ্চাৰ প্ৰয়োজন হ'বও পাৰে, নহবও পাৰে; কিন্তু ভবা, বিভেদ নিৰূপণ, ধাৰাবাহিক সাজোন, সমস্যা সমাধানৰ কৌশল উন্নতকৰণ আদি মানসিক চৰ্চাৰ প্ৰয়োজন হয়।
- প্ৰতিটো ক্ৰিয়া-কলাপত নিজক সংযুক্ত কৰা আৰু অংশগ্ৰহণ কৰাৰ ফলত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মনলৈ সন্তুষ্টিৰ ভাব আহে।
- এনে ধৰণৰ সৰু সৰু পৰিৱৰ্তনবোৰ কৰাৰ ফলত এটা ক্ৰিয়া কলাপে আন আন বিষয় আহৰণত সহায়ক হয়।

এনেদৰে ক্ৰিয়া-কলাপবোৰ হ'ল বিষয় কেন্দ্ৰিক বস্তু, য'ত শিকাৰসকলে স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে আত্মনিয়োগ কৰিব পাৰে আৰু শিকাৰ সমলবোৰ আহৰণ কৰি আনন্দ লাভ কৰে।

ক্ৰিয়া-কলাপ-১

ভাষা, গণিত আৰু পৰিৱেশ বিজ্ঞানৰ ওপৰত অন্ততঃ দুটাকৈ শিকন ক্ৰিয়া-কলাপ প্ৰস্তুত কৰক। আপোনাৰ পচন্দৰ বিশেষ শ্ৰেণী এটা নিৰ্বাচিত কৰিবলৈ এই ক্ৰিয়া-কলাপ প্ৰস্তুত কৰক।

ক্ৰিয়া-কলাপৰ উপাদান : যেতিয়া আপুনি ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক শ্ৰেণীকোঠাৰ ভিতৰত প্ৰৱেশ কৰে,

আপোনাৰ দৃষ্টিভংগীনো কেনেকুৱা হোৱা দৰকাৰ, যিয়ে আপোনাক প্ৰত্যয় নিয়াব যে ক্ৰিয়া-কলাপবোৰ সঠিকভাৱে সম্পন্ন হৈছে নে নাই? ঠিক আছে, তেনেহ'লে তলৰ দিশবোৰলৈ লক্ষ্য কৰক :

- আপোনাৰ উপস্থিতিয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিৰক্ত নকৰাকৈ সম্পূৰ্ণৰূপে কাম কৰাত নিয়োক কৰক।
- তেওঁলোকক কথা পাতিবলৈ দিয়ক, সামগ্ৰী প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিয়ক, বিভিন্ন বিন্যাস অথবা সাজোনাৰ চেষ্টা কৰাওক আৰু সমস্যা সমাধানৰ উপায় উদ্ভাৱন কৰিবলৈ দিয়ক।
- আপুনি যদি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কিহৰ বিষয়ে কৰি আছে সোধে, তেওঁলোকে স্পষ্টভাৱে বিষয়টো কৈ দিব লগতে সেই ক্ৰিয়া-কলাপ কৰাৰ কাৰণো কৈ দিব।

আন কথাত ক্ৰিয়া-কলাপে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কামত লগোৱাৰ লগতে শিক্ষাৰ বিষয়ে প্ৰাপ্তিত সহায় কৰে। কিন্তু এই ক্ৰিয়া-কলাপ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে অতি কঠিন অথবা অতি উজু হোৱা উচিতনে?

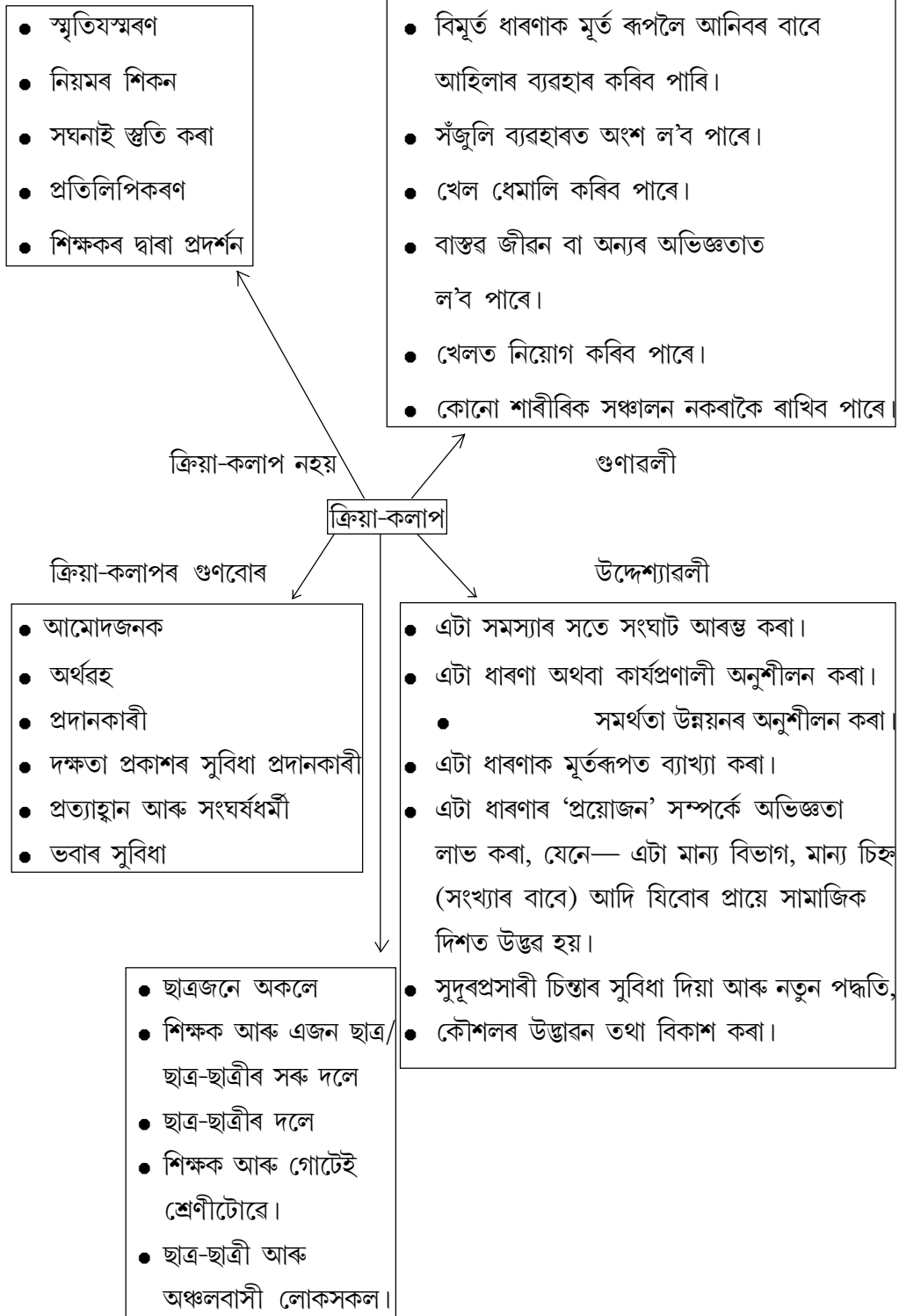
যদিহে এই ক্ৰিয়া-কলাপ অত্যন্ত সহজ হয়, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মনোযোগ ব্যাহত হ'ব আৰু যদি অত্যন্ত কঠিন হয়, তেনেহ'লে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সেই কামত নিজকে নিয়োগ কৰাৰ পৰা বিৰত ৰাখিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে এনে ক্ৰিয়া-কলাপত নিজকে নিয়োগ কৰিবলৈ ভাল পায়, য'ত তেওঁলোকে কাৰ্য সম্পাদন কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়। এই ক্ৰিয়া-কলাপবোৰ এনে ধৰণে সজোৱা হয় যে ছাত্ৰ এজনে ব্যক্তিগতভাৱে নতুবা নিজৰ মাজত আলোচনাৰ জৰিয়তে অথবা শিক্ষকৰ সহায় লৈ কামটো সম্পাদন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। শৈক্ষিক ক্ৰিয়া-কলাপত স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক জড়িত কৰোৱাটো এটা প্ৰয়োজনীয় উপাদান।

এইটো পোৱা গৈছে যে যদিহে এজন ছাত্ৰ অথবা ছাত্ৰীয়ে নিজে কৰা ক্ৰিয়া-কলাপত আমোদ পায়, তেওঁ অথবা তাই নিজকে অধিক আত্মনিয়োগ কৰে আৰু ইয়াক এটা প্ৰত্যাহ্বান হিচাপে গ্ৰহণ কৰে। যদিহে তেওঁ বা তাই আনন্দ ল'ব নোৱাৰে আৰু কামটোক এটা বোজা হিচাপে গ্ৰহণ কৰে, তেনেহ'লে তেওঁ বা তাই যত্নবৎ কামটো পুনঃ পুনঃ কৰিব, যিয়ে বিফলতা কঢ়িয়াই আনিব। গতিকে ক্ৰিয়া-কলাপবোৰ এনে প্ৰকাৰৰ কৰ্ম হোৱা উচিত য'ত এজন শিকাৰুৱে আনন্দ লাভ কৰে।

গতিকে এটা ফলপ্ৰসূ শিকন ক্ৰিয়া-কলাপত চাৰিটা উপাদান থাকে। ফলপ্ৰসূ শিকন ক্ৰিয়া-কলাপৰ সেই উপাদান চাৰিবিধ হ'ল।

- **সংকেন্দ্ৰীতকৰণ (Focused) :** শিকাৰুৰ প্ৰতি আগবঢ়োৱা ক্ৰিয়া-কলাপবোৰ সদায় লক্ষ্য নিৰ্দিষ্ট আৰু এনেদৰে প্ৰস্তুত কৰা হয় যাতে অংশগ্ৰহণকাৰী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সমস্যা সমাধান কৰিবলৈ কেন্দ্ৰীতকৰণ কৰা হয় নতুবা লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ আৰু যাতে সহজাত লক্ষ্যচ্যুত নহয় তাৰ প্ৰতি লক্ষ্য কৰা হয়।
- **প্ৰত্যাহ্বানমূলক :** এটা পলপ্ৰসূ ক্ৰিয়া-কলাপে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সন্মুখত এটা প্ৰত্যাহ্বানৰ সৃষ্টি কৰে। এই ক্ৰিয়া-কলাপ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে অৱহেলা কৰিব পৰাকৈ অত্যন্ত সহজো নহয় নতুবা সমাধান কৰাৰ বাবে প্ৰয়াস কৰিব লগাকৈ অত্যন্ত কঠিনো নহয়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সমস্যা সমাধান কৰিব পৰাকৈ সমৰ্থতা আৰু মনোযোগ ওপৰত ভিত্তি কৰি ক্ৰিয়া-কলাপটো কঠিন হোৱাটো বাঞ্ছনীয়।

- স্বতঃস্ফূৰ্ত অংশগ্ৰহণ : এটা ভাল ক্ৰিয়া-কলাপে শিক্ষাৰ্থীক তাৎক্ষণিকভাৱে আকৰ্ষণ কৰিব পৰা বিধৰ হ'ব লাগে।

১নং আৰ্হি : ক্ৰিয়া-কলাপৰ বাবে এটা যোজনা

যেতিয়া ই আৰম্ভ হয় শিক্ষার্থীসকলে বিনা বাধাই নিজৰ আগ্ৰহৰ দ্বাৰা ক্ৰিয়াত অংশগ্ৰহণ কৰিব লাগে।

আনন্দদায়ক : ক্ৰিয়াকলাপৰ ফলপ্ৰসূতা নিৰ্ভৰ কৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ক্ৰিয়া সম্পন্ন কৰি লাভ কৰা সম্ভৱতাৰ ওপৰত। ভাল ক্ৰিয়াৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল শিক্ষার্থীৰ বাবে ই মনোগ্ৰাহী হৈ উঠা, সুফল কঢ়িয়াই অনা, আনন্দ দিয়া লগতে শিক্ষার্থীসকলক পৰৱৰ্তী কঠিন ক্ৰিয়াৰ বাবে অভিৰোচিত কৰি তোলা।

এই উপাদানসমূহ এটা আনটোৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল নহয়, বৰং স্বয়ং নিৰ্ভৰ।

১নং আৰ্হিত ক্ৰিয়া-কলাপৰ এক যোজনা উল্লেখ কৰা হৈছে।

উদাহৰণ ১১. ক্ৰিয়াৰ প্ৰধান গুণসমূহ কি কি?

উদাহৰণ ১২. স্মৰণক কিয় ক্ৰিয়া বুলি বিবেচনা কৰা নহয়।

শিক্ষণ ক্ৰিয়াত শ্ৰেণীকোঠা পৰিচালনা (Classroom Management of Learning Activities) : এটা ক্ৰিয়া ভিত্তিক শ্ৰেণীকোঠাত শ্ৰেণীটোৰ ব্যৱস্থাপনা আৰু কাৰ্যপ্ৰণালীৰ মাজত কিছুমান পাৰ্থক্য থাকে যিবোৰৰ লগত আমি পৰিচিত।

ক্ৰিয়া-কলাপ ২ :

শিক্ষক কেন্দ্ৰিক শ্ৰেণীকোঠা আৰু ক্ৰিয়া ভিত্তিক শ্ৰেণীকোঠাৰ কাৰ্যপ্ৰণালীৰ মাজৰ পাৰ্থক্য লিখক।

এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ পাৰ্থক্য হৈছে ক্ৰিয়াকেন্দ্ৰিক শ্ৰেণীকোঠাৰ আন্তঃক্ৰিয়াৰ পৰিকল্পনা স্পষ্ট বিশেষকৈ ইয়াৰ উদ্দেশ্যসমূহ। উদাহৰণস্বৰূপে আপুনি এটি নতুন ধাৰণাৰ উপস্থাপন কৰিব বিচাৰেনে যাতে শিশুসকলৰ আগত পূৰ্বে উপস্থাপন কৰা ধাৰণাৰ উন্নত কৰি তুলিব পাৰে অথবা কঠিন কোনো বিষয়ৰ উপস্থাপন কৰিব পাৰে। যদি আপোনাৰ উদ্দেশ্য স্পষ্ট হয় আপুনি যথোপযুক্ত ক্ৰিয়া সম্বন্ধে পৰিকল্পনা কৰাৰ প্ৰয়োজন। ইয়াৰে কিছুমান নতুন ক্ৰিয়া হ'ব পাৰে আনহাতে, আপুনি পূৰ্বে উপস্থাপন কৰা ক্ৰিয়াৰ বিস্তাৰিত ৰূপো হ'ব পাৰে। কিছুমান উদ্দেশ্য আপোনাৰ ক্ৰিয়াৰ লগত হ'ব প্ৰত্যক্ষভাৱে জড়িত। আনহাতে আন কিছুমান হ'ব পৰোক্ষভাৱে জড়িত। কিন্তু দুয়ো ক্ষেত্ৰতে কাৰ্যই মনোগ্ৰাহী অনুসন্ধান প্ৰদান কৰে।

আপুনি নিজে কাৰ্যৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে নিশ্চিত হ'ব লাগিব যে শিক্ষক কাৰ্যকৰী হোৱাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে। শ্ৰেণীকোঠাত সম্পাদন কৰিব লগা ক্ৰিয়া সম্বন্ধে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ পাছত, আপুনি শ্ৰেণীকোঠাত পলপ্ৰসূ আৰু যথাযোগ্য কাৰ্য পৰিচালনা কৰিবলৈ অন্যান্য পৰিকল্পনাসমূহ কৰিব লাগিব।

- **ঠাই ব্যৱস্থাপনা :** শ্ৰেণীকোঠাৰ ভিতৰত ক্ৰিয়া সম্পাদনৰ বাবে ঠাই ব্যৱস্থাপনাৰ উপযুক্ত পৰিকল্পনাৰ প্ৰয়োজন। কিছুসংখ্যক ঠাই শিক্ষণ সঁজুলি ৰখাৰ বাবে, ব্লেকবোর্ড ৰখা আৰু ব্যৱহাৰ

কৰাৰ বাবে, কিছু ঠাই শিক্ষাৰ্থীৰ নথিপত্ৰ চোৱাৰ বাবে প্ৰয়োজন হয়। শিক্ষাৰ্থীৰ বহা, মুক্তভাৱে চলা-ফুৰা আৰু দলীয়ভাৱে ক্ৰিয়া সম্পাদন কৰাৰ বাবে শ্ৰেণীকোঠাত যথেষ্ট পৰিমাণে ঠাইৰ প্ৰয়োজন। বিশেষকৈ শিক্ষক হিচাপে আপুনি দলীয় ক্ৰিয়াৰ বাবে আগতীয়াকৈ ঠাইৰ পৰিকল্পনা কৰি ল'ব লাগিব আৰু ক্ৰমাগতভাৱে আপুনি প্ৰদৰ্শন কৰিব লগা দলৰ সংখ্যা নিৰ্ধাৰণ কৰিব লাগিব আৰু আপুনি তথা শিক্ষাৰ্থীয়ে চলাফুৰা কৰাৰ বাবে খালী ঠাই ৰাখিব লাগিব।

- **সামগ্ৰী পৰিচালনা (Material Management) :** ক্ৰিয়া-কলাপৰ যথেষ্ট প্ৰদৰ্শনৰ উপৰিও আপোনাক শ্ৰেণীকোঠাটোৰ শিক্ষণ-শিকন সামগ্ৰী (TLM) ৰখা চুকটোত সামগ্ৰীৰ এটা বিশাল ভাণ্ডাৰৰ প্ৰয়োজন। আপুনি সজাগ হোৱা উচিত যে এই শিক্ষণ-শিকন সামগ্ৰীসমূহ প্ৰধানতঃ দুটা ধৰণৰ চোৱা উচিত।

প্ৰথম বিধ হ'ল ফলক, মাৰ্বল, মাৰি, ফ্লাচ কাৰ্ড, শস্য, শিলগুটি আদিৰ দৰে বুনীয়াদী সামগ্ৰীসমূহ; যিবোৰক বিভিন্ন ধৰণে ব্যৱহাৰ কৰি বিভিন্ন ক্ৰিয়া সম্পাদন কৰিব পাৰি। দ্বিতীয়বিধ হ'ল— বিশেষ ক্ৰিয়া-কলাপত ব্যৱহাৰ কৰাৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট পৰিমাণে ৰখা উচিত আৰু সেইবোৰ পৃথককৈ জমা কৰা উচিত আৰু সেই বিশেষ ক্ৰিয়াৰ বাবে প্ৰয়োজন হোৱা TLM-ৰ প্ৰয়োজনীয় সংখ্যক সামগ্ৰী যেনে— নিৰ্বাচিত আৰু সংগৃহীত সামগ্ৰীৰ সঠিক ভাণ্ডাৰ শিক্ষাবৰ্ষ আৰম্ভ হোৱাৰ সময়তেই আগতীয়াকৈ সজাই লোৱা উচিত। ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ আপুনি আগতীয়াকৈ এবাৰ পুনৰ চকু ফুৰাই লওক যাতে শ্ৰেণীত প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰীসমূহ আপুনি সঠিকভাৱে সংগ্ৰহ কৰিছে। সামগ্ৰীৰ নিৰ্বাচনত আপুনি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সহায় ল'ব পাৰে, যাতে তেওঁলোকে চুকটোৰ পৰা প্ৰয়োজনীয় TLM সঠিক সময়ত ক্ষিপ্ৰতাৰে আনি দিব পাৰে। ইয়ে স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে ক্ৰিয়া কলাপ এটা উপস্থাপনত সহায় কৰে। সহজতে ঢুকি পোৱাকৈ কিছুমান সাধাৰণ খেলৰ সামগ্ৰী ৰখা উচিত, যিবোৰ সোনকালে ক্ৰিয়া-কলাপ শেষ কৰি বহি থাকি বিৰক্ত বোধ কৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক দিব পাৰে। ব্যৱহাৰ কৰাৰ পাছত প্ৰত্যেকবিধ সামগ্ৰী ৰখা চুকটোৰ সঠিক ঠাইত পুনৰ ঠিক-ঠাককৈ ৰখাৰ নিয়মিত অনুশীলন কৰক। এই কামটোৰ সম্পূৰ্ণ কৰ্তৃত্ব ছাত্ৰ-ছাত্ৰী ওপৰতো অৰ্পণ কৰিব পাৰে।

- **ক্ৰিয়া-কলাপত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ নিয়োজন :** ক্ৰিয়া-কলাপত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিয়োজিত কৰিলেহে শিক্ষণ সুগম হয়। গতিকে কাৰ্যাৱলী কৰাৰ সময়ত নিম্নোক্ত বিভাগবোৰ যত্নসহকাৰে লক্ষ্য কৰিব লাগে।
- **ক্ৰিয়া-কলাপৰ প্ৰকৃতি :** এটা বিষয়ৰ ওপৰত যেতিয়া নিৰ্বাচিত কৰি লোৱা হয়, তেতিয়া প্ৰথমে সেই প্ৰকৃতি নিৰ্ণয় কৰক। পাঠটোৰ সতে ক্ৰিয়াৰ প্ৰাসঙ্গিকতা আৰু যথার্থতা নিৰূপণ কৰক লগতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ স্তৰ সমধৰণৰ হয়নে বিচাৰ কৰক। কাৰ্যাৱলীটো ব্যক্তিগত নে দল ভিত্তিক অথবা সমগ্ৰ শ্ৰেণীভিত্তিক হ'ব, তাৰ সিদ্ধান্ত আপুনি গ্ৰহণ কৰক। ক্ৰিয়া-কলাপটো যথেষ্ট উদ্ভেজনাপূৰ্ণ নে শিথিল হ'ব, নে শাৰীৰিক ক্ৰিয়া-কলাপৰ দ্বাৰা কৰা হ'ব নে চিন্তা অথবা বিবেচনাৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হ'ব তাৰ সিদ্ধান্ত কৰক।
- **ক্ৰিয়া-কলাপৰ উপস্থাপন :** ক্ৰিয়া-কলাপক কেনেদৰে আগবঢ়াই নিয়া হ'ব, তাৰো স্পষ্ট নিৰ্দেশনাৰে ক্ৰিয়া-কলাপৰ উপস্থাপন হ'ব লাগে। দীঘলীয়া মৌখিক ব্যাখ্যাৰ পৰিৱৰ্তে এটা অতি সাধাৰণ উদাহৰণৰ ব্যাখ্যাই ধাৰণাটো বেছি স্পষ্ট কৰে। আগবঢ়াৰ লগে লগে কেতবোৰ ওপৰৰিণ্ড

নিয়ম অৱতাৰণ কৰিব পাৰি, যিবোৰ হয় আপোনাৰ দ্বাৰা অথবা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দ্বাৰা উদ্ভাৱন কৰিব পৰা যায়। এটা কালাংশ (period)ৰ সঠিক সময়ত বিভিন্ন ক্ৰিয়া-কলাপ প্ৰস্তুত কৰিব পৰা যায়। এটা উত্তেজনাপূৰ্ণ ক্ৰিয়া-কলাপৰ অন্তত কালাংশৰ প্ৰথমৰ্ধত সৰু সৰু দলৰ মাজত ক্ৰিয়া সম্পাদন কৰিব লাগে। ইয়াৰ পাছতে শ্ৰেণীটোত মুক্ত আলোচনা চলাব লাগে, য'ত বিভিন্ন প্ৰয়োজনীয় ঘটনাৰলী আৰু ক্ৰিয়াৰ বিভাগ সম্পৰ্কে আলোচনাই ঠাই পোৱা উচিত। যদিহে প্ৰয়োজন হয়, তেনেহ'লে কালাংশৰ মাজ ভাগত ব্যক্তিগত কাৰ্যাৱলী চলাব লাগে। কালাংশৰ শেষৰ পিনে যি ক্ৰিয়াকলাপ কৰা হ'ল তাৰ ফলাফলৰ ওপৰত চমুকৈ শ্ৰেণীটোত সমূহীয়া আলোচনা কৰা উচিত এনেকুৱা এটা সামৰণী অবিহনে, যদিও যথেষ্ট অংশগ্ৰহণ সম্পন্ন হয়, আপুনি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক যি নিৰ্দিষ্ট শিক্ষা দিব খুজিছে, সেয়া কিন্তু বিফল হয়।

- **প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ আত্মনিয়োগ নিশ্চিতকৰণ :** প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ক্ৰিয়াকলাপত অংশ গ্ৰহণ কৰাটো অতি প্ৰয়োজনীয়। এটা শ্ৰেণীৰ বা এটা দলৰ সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সমানে ক্ৰিয়াকলাপত ভাগ লোৱাটো সম্ভৱ নহয়। তেওঁলোকৰ আত্মনিয়োগৰ স্তৰৰ বিভিন্নতা আছে। কিন্তু আপুনি প্ৰতিজন শিকাৰুৰে আত্মনিয়োগনত নিশ্চিত হ'ব লাগিব। যেতিয়াই প্ৰয়োজন হয়, আপুনি কিছুমান সৰু সুৰা পৰিৱৰ্তন কৰি ল'ব পাৰে, যিটোৱে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক আত্মনিয়োগৰ স্তৰ বৃদ্ধি কৰিব। যেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ক্ৰিয়া-কলাপত লগোৱা হয়, তেতিয়া আপুনি তেওঁলোকৰ প্ৰতি সতৰ্ক দৃষ্টি ৰাখিব লাগিব আৰু যিজন ছাত্ৰ অথবা ছাত্ৰীয়ে সক্ৰিয় হৈ থকা নাই তেওঁক প্ৰেৰিত (motivate) কৰিব লাগিব। অন্ততঃ ক্ৰিয়াৰ আৰম্ভণীতে স্পষ্টতা অথবা সদুত্তৰ দিয়াৰ বাবে নিজকে প্ৰস্তুত থকা বুলি আপুনি নিশ্চিত হ'ব লাগিব। যদিহে ক্ৰিয়াকলাপটোৱে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সৰু সৰু দলত ভাগ হৈ কাম কৰাত নিয়োজিত কৰে, তেনেহ'লে আপুনি প্ৰত্যেকটো দলৰ ওচৰলৈ যাবলৈ, দলবোৰৰ লগত বহিবলৈ আৰু কথা পাতিবলৈ সময় উলিয়াই ল'ব লাগিব। সকলোবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে যে ক্ৰিয়াত আত্মনিয়োগ কৰিছে, তাক নিশ্চিত কৰিবলৈ আপুনি প্ৰতিটো দলৰ সৈতে ক্ৰিয়া-কলাপৰ ফলাফল সম্বন্ধে আলোচনা কৰা প্ৰয়োজন। চাৰিওফালে ঘূৰি ফুৰোতে আপুনি দলবোৰৰ মাজত সামাজিক বাৰ্তালাপ কৰাৰ সুবিধা পাব আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কি কৰি আছে আৰু প্ৰতিপূষ্টি (feed back) দিব পাৰিব। আপুনি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কৰি থকা কাৰ্যৰ ইম্পিত ফল সম্বন্ধেও বিচাৰ কৰিব পাৰিব।
- **ক্ৰিয়া-কলাপত সামাজিক নিয়োজন :** বিভিন্ন সামাজিক সম্পদ ক্ৰিয়া-কলাপক অধিক অৰ্থৱহ আৰু প্ৰাসংগিক কৰি তোলাৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। স্থানীয়ভাৱে অপৰ্যাপ্ত পৰিমাণে পোৱা সামগ্ৰীসমূহ, লোক-সংস্কৃতি, লোকসংগীত, ক্ৰীড়া, সাঁথৰ আদিও বিভিন্ন শ্ৰেণীকোঠাৰ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি, য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে প্ৰচেষ্টা অবিহনে যোগদান কৰিব পাৰে। তাৰোপৰি সমাজৰ বিশেষ ব্যক্তিক সমল ব্যক্তি হিচাপে আমন্ত্ৰণ কৰি আনিব পাৰে। তেনে ব্যক্তি স্থানীয় শিল্পী, কৃষক অথবা কাৰিকৰী জ্ঞান থকা লোক ইত্যাদি হ'ব পাৰে। যথেষ্ট সমৃদ্ধ কৰিবলৈ তেনে সমল ব্যক্তিয়ে তেওঁলোকৰ নিজৰ অভিজ্ঞতা শ্ৰেণীকোঠাত ডাঙ ধৰিব পাৰে। ইয়ে কাৰ্যাৱলীসমূহ অধিক প্ৰাসংগিক আৰু বিশ্বাসযোগ্য কৰি তোলে। আনকি সমাজৰ বয়োবৃদ্ধ মহিলাকো মাতি আনি শিশুসকলক সাধু শূনাৰ পাৰে নতুবা কোনোবা কম বয়সৰ মহিলা অথবা ছোৱালীক নৃত্য আৰু

গীত শিকাবলৈ লগাব পাৰে।

- **মূল্যায়নৰ পদ্ধতি :** শিক্ষাৰ ক্ৰিয়া ভিত্তিক অভিজ্ঞমত শিক্ষাৰ মূল্যায়ন পদ্ধতিয়ে বিশেষভাৱে প্ৰাথমিক স্তৰতে কেতবোৰ বস্তু সামৰি লয়, যেনে— স্ব-মূল্যায়ন, সম-সমূল্যায়ন নতুবা দলীয় মূল্যায়ন; যিবোৰ নিৰবচ্ছিন্নভাৱে চলাই নিয়া উচিত। ইয়াৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে শিক্ষাত নিজৰ উন্নতি সঠিক সময়ত অনুধাৱন কৰিব পাৰে আৰু সময়ে সময়ে পোৱা সঁহাৰি (feed back)ৰ তেওঁলোকৰ শিক্ষাৰ ভিত্তি উন্নত কৰিব পাৰে। অৱশ্যে সহপাঠীৰ দ্বাৰা সম-মূল্যায়ন (peer-assessment) সৰু সৰু দলৰ কাৰ্যাৱলীৰ মাজেদি কৰা হয় আৰু ইয়াক কিয় শিক্ষাৰ এটা ফলপ্ৰসূ পদ্ধতি বোলা হয়, তাৰো এটা কাৰণ। তাৰোপৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শিক্ষাৰ অনানুষ্ঠানিক মূল্যায়নো চলাই নিয়া উচিত।
- **সময়ৰ ব্যৱস্থাপনা :** যেতিয়া ক্ৰিয়া-কলাপ এটাৰ আঁচনি প্ৰস্তুত কৰা হয়, তেতিয়াই মনত ৰখা উচিত যে এটা শ্ৰেণীৰ কালাংশ (period)ৰ সময় সদায় নিৰ্ধাৰিত। প্ৰতিটো ক্ৰিয়াৰ বাবে সময় আবস্তুত নিৰ্ধাৰিত সময়ৰ ভিতৰত হোৱাটো অতি প্ৰয়োজনীয়। সাধাৰণতে পাতনিমূলক আৰু উদ্ভেজিত ক্ৰিয়াৰ বাবে অতি কম সময় আবস্তুত কৰিব লাগে (পাঁচৰ পৰা দহ মিনিট) আৰু সমাপ্তিৰ ক্ৰিয়াৰ বাবে পাঁচৰ পৰা দহ মিনিট নিৰ্ধাৰণ কৰিব লাগে। এই আবস্তুত সময়ছোৱাৰ ভিতৰত সৰ্বাধিক সময় ক্ৰিয়া-কলাপ অনুষ্ঠিত কৰাত ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। প্ৰতিটো ক্ৰিয়া সম্পাদন কৰাৰ আগতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক আবস্তুত সময়ৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি বিশেষভাৱে অন্তৰঙ্গ কৰি তুলিব লাগে।

এটা ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক শ্ৰেণীত চল্লিশ বা পঞ্চাশ মিনিটৰ এটা কালাংশত প্ৰতিদিনে সঠিকভাৱে এটা ক্ৰিয়া যথোচিত ৰূপত সম্পাদন কৰিব নোৱাৰিবও পাৰে। গতিকে শ্ৰেণীটোৰ সময়সূচী নিৰূপণ কৰাৰ সময়ত জিৰণিৰ আগৰ বা পিছৰ দুটা কালাংশ লগ লগাই আবস্তুত কৰা আনুপাতিক সময়ক প্ৰভাৱিত নকৰাকৈ কৰি ল'বও পাৰে।

৪.৩.৩ ক্ৰিয়া-কলাপৰ সুবিধা :

ক্ৰিয়া-কলাপৰ কেতবোৰ সুবিধা তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- **ক্ৰিয়াই সুবিধা দান কৰে :** ক্ৰিয়াই নিজৰ ধৰণে যিকোনো বস্তু শিকাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে। যেতিয়া ক্ৰিয়াৰ প্ৰদৰ্শন কৰা হয়, ব্যক্তিৰ নিজৰ অনুসন্ধানমূলক ক্ষমতা, নিজৰ জ্ঞানৰ মূল্যায়ন আৰু নতুন জ্ঞানৰ সংগঠন ক্ষমতাৰ বিকাশ সাধন হয়।

ক্ৰিয়াৰ বৈশিষ্ট্য এয়াই যে ই শিক্ষাৰ্থীক সম্পূৰ্ণৰূপে অংশগ্ৰহণ কৰি অধিক পৰিমাণে শিকাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী কৰি তোলে।

- **জানিবলৈ, কৰিবলৈ, শিকিবলৈ আৰু একেলগে থাকিবলৈ শিকাৰ সুবিধা দান :** ক্ৰিয়াকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞমত এইকেইটা হৈছে চাৰিটা স্তম্ভ। ক্ৰিয়াৰ উন্নীতকৰণে বহুমুখী পৰিস্থিতিৰ লগত মোকাবিলা কৰাত সহায় কৰে।

যেতিয়া কোনো ক্ৰিয়াত অংশগ্ৰহণ কৰা হয় দলীয়, ব্যক্তিগত অথবা অসমীয়াৰ লগত

শিক্ষণ পৰিস্থিতিত, শিক্ষাৰ্থীক ভিন্ন পদ্ধতিৰ দ্বাৰা বিভিন্ন কাৰ্য সম্পাদন কৰিবলৈ দিয়া হয়, যাৰ বাবে একে সময়তে বিভিন্ন সামৰ্থ্যৰ আৱশ্যক হয় যেনে— চিন্তা, যুক্তি, বিকল্পৰ সন্ধান, আবেগিক নিয়ন্ত্ৰণ সহযোগিতা আদি। সেয়ে শ্ৰেণীকক্ষৰ নিয়মিত অনুশীলন হিচাপে ক্ৰিয়াৰ প্ৰদৰ্শনে বৌদ্ধিক সামাজিক তথা আবেগিক আৰু মনোসঞ্চালন ক্ষমতাৰ বিকাশ সাধন কৰি শিশুৰ সুস্থিৰ ব্যক্তিত্ব গঢ়ি তোলে।

৪.৩.৪ ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক অভিজ্ঞানৰ লগত জড়িত বিভিন্ন বিষয় আৰু সমস্যা :

আমি সাধাৰণতে শিক্ষককেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞান বেছিকৈ ব্যৱহাৰ কৰো আৰু আমাৰ বহুতৰ বাবে ক্ৰিয়াকলাপ ভিত্তিক অভিজ্ঞান বা শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞান গঠন হিচাপে দেখা দিয়ে। শিক্ষকৰ বাবে সচৰাচৰ এই সমূহ ব্যৱহাৰ কৰোতে কঠিনতাই দেখা দিয়ে।

গতিকে সেই সমস্যাসমূহৰ বিষয়ে চিন্তা কৰক আৰু সমস্যাসমূহৰ সমাধানৰ বাবে প্ৰয়াস কৰক।

- (১) এগৰাকী শিক্ষকৰ বাবে ক্ৰিয়া প্ৰস্তুত কৰাটো যথেষ্ট কঠিন আৰু ইয়াৰ বাবে যথেষ্ট সময়ৰ আৱশ্যক। এনে অসুবিধা আঁতৰাবলৈ এগৰাকী শিক্ষকে কি কৰা উচিত।
- (২) নিৰ্দিষ্ট বিষয়ৰ ওপৰত যে প্ৰস্তুত কৰাটো অভিজ্ঞ আৰু দক্ষ শিক্ষকৰ কাৰণে নতুন শিক্ষকৰ তুলনাত সহজসাধ্য। বিভিন্ন বিষয়ৰ ওপৰত ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক অভিজ্ঞান প্ৰস্তুত কৰিবলৈ এজন শিক্ষকে কি কি ব্যৱস্থা হাতত ল'ব লাগে।
- (৩) শ্ৰেণীকোঠাত ক্ৰিয়া সম্পাদন কৰিবলৈ সময়ৰ ব্যৱস্থাপনা অতিশয় সমস্যাবহুল বিষয়। সাধাৰণতে এটা শ্ৰেণীৰ বাবে সময় নিৰ্ধাৰণ কৰা থাকে ৪০ৰ পৰা ৪৫ মিনিট। এইখিনি সময়তে এটা ক্ৰিয়া সম্পাদন কৰাটো কঠিন। তদুপৰি এইখিনি সময়ৰ ভিতৰত পাঠ্যক্ৰম সম্পূৰ্ণ কৰাটোও সম্ভৱ হৈ নুঠে।

ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক শিক্ষণৰ বাবে এগৰাকী শিক্ষকে কি কৰা উচিত?

- (৪) শিক্ষকৰ বাবে গান গোৱা, নৃত্য কৰা, অভিনয় কৰা, সাধুকথা কোৱা, নক্সা অংকন কৰা, আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰা আদি ক্ৰিয়া সম্ভৱ নহ'বও পাৰে।

এনেকুৱা সমস্যাৰ সমাধানৰ বাবে উপায় কেনে ধৰণৰ হ'ব?

- (৫) শ্ৰেণীকোঠাত ক্ৰিয়া সম্পাদন কৰিবলৈ যথেষ্ট শিক্ষণ আহিলাৰ প্ৰয়োজন হয়। শিক্ষণ আহিলা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ যথেষ্ট সময়ৰ প্ৰয়োজন হয়।

এনে সমস্যা অতিক্ৰম কৰিবলৈ উপায় কি হ'ব?

শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক শিক্ষাদান আৰু শিক্ষাগ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াত ক্ৰিয়াকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞান অতি উপযুক্ত। শিক্ষককেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞানৰ ব্যৱহাৰত অভ্যস্ত শিক্ষকে ক্ৰিয়াকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞানৰ অনুশীলন কৰিবলৈ মনোভংগীত পৰিৱৰ্তনৰ আৱশ্যক হয়। যেতিয়া এগৰাকী শিক্ষকে নিয়মিতভাৱে শ্ৰেণীত ক্ৰিয়াকেন্দ্ৰিক অভিজ্ঞানৰ প্ৰয়োগ কৰে, তেওঁ দীৰ্ঘ সময়ৰ বাবে অৰ্থপূৰ্ণভাৱে শিক্ষণৰ সুবিধা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক প্ৰদানৰ ইতিবাচক দিশসমূহৰ বিষয়ে অৱগত হয়।

মুঠৰ ওপৰত সহপাঠীৰ সহায়ত আৰু আত্মশিক্ষণৰ দ্বাৰা এই অভিগমনলৈ শিক্ষকক শিক্ষণৰ গুণগত মানদণ্ডৰ বিকাশ ঘটোৱাৰ বাবে সহায় কৰে।

8.8 অধ্যায়টোৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ।

- সকলোবোৰ শৈক্ষিক কাৰ্যসূচী কেন্দ্ৰবিন্দু হ'ল শিক্ষার্থী। শ্ৰেণীকোঠাত প্রতিজন শিক্ষার্থীৰ বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে বিশদভাৱে জনাটো অতি জৰুৰী।
- শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক অভিগমন গ্ৰহণ কৰিবলৈ হ'লে আমি শিক্ষার্থী সম্পৰ্কে বিভিন্ন বিষয় জনাটো দৰকাৰ। যেনে— শৰীৰ আৰু স্বাস্থ্য, মানসিক সামৰ্থ, ব্যক্তিত্বৰ উপাদান, শিক্ষণৰ ধৰণ অভিৰোচন আৰু শিক্ষার্থীৰ পৰিয়াল আৰু সাংস্কৃতিক পৃষ্ঠভূমি।
- শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক অভিগমনত শিক্ষকে তিনি প্ৰকাৰৰ জটিল ভূমিকা পালন কৰিব লাগে।
 - (ক) নিৰীক্ষক আৰু চিনাক্তকাৰী।
 - (খ) শিক্ষণৰ বাবে পৰিৱেশ প্ৰদানকাৰী।
 - (গ) শিক্ষণৰ সুবিধা দানকাৰী।
- শিক্ষণকেন্দ্ৰিক শিক্ষাই শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াত শিক্ষার্থীসকলৰ শিক্ষণৰ ওপৰত প্ৰধানকৈ গুৰুত্ব দিয়ে। ই প্ৰধানকৈ শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক যদিও শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিৱেশত শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াত ই শিক্ষককো সামৰি লয়।
- সহযোগিতামূলক শিক্ষণ হৈছে ক্ষুদ্ৰ দলীয় বিশেষ অভিগমন যি গণতান্ত্ৰিক প্ৰক্ৰিয়া ব্যক্তিগত ভূমিকা সমসুবিধা আৰু দলীয় পুৰস্কাৰক সামৰি লয়।

এই শিক্ষণ আৰ্হিৰ উদ্দেশ্য হ'ল তিনি প্ৰকাৰৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ নিৰ্দেশনাত্মক লক্ষ্যত উপনীত হোৱাটো। সেইকেইটা হ'ল—

- (ক) শৈক্ষিক কৃতকাৰ্যতা
 - (খ) ভিন্নতাৰ স্বীকৃতি
 - (গ) সামাজিক কৌশলৰ বিকাশ।
- সহযোগী শিক্ষণ হৈছে শিক্ষাদান আৰু শিক্ষাগ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াৰ এক পদ্ধতি নিয়ে শিক্ষক আৰু শিক্ষার্থীক একেলগে কোনো প্ৰকল্পত সৃষ্টি কৰাত বা সমস্যা সমাধান কৰোৱাই।

এই শিক্ষণ হৈছে এক পদ্ধতি আৰু পৰিৱেশ য'ত শিক্ষার্থীসকলে এক সাধাৰণ কাৰ্যত নিয়োজিত হয় আৰু প্রতিজন ব্যক্তিয়ে নিজৰ নিজৰ ভূমিকা পালন কৰে আৰু কাৰ্যত নিয়োজিত হয়।

- ক্ৰিয়া হৈছে লক্ষ্যকেন্দ্ৰিক বিষয় য'ত শিক্ষার্থীসকলে নিজেই অংশগ্ৰহণ কৰে আৰু শৈক্ষিক লক্ষ্যত উপনীত হৈ আনন্দ অনুভৱ কৰে। এই ক্ষেত্ৰত চাৰিটা প্ৰধান উপাদান হৈছে—

(ক) সংকেতীকৰণ।

(খ) প্ৰত্যাহানমূলক।

(গ) স্বতঃস্ফূৰ্ত অংশগ্ৰহণ।

(ঘ) আনন্দদায়ক।

- যদি শ্ৰেণীকোঠা সঠিকভাৱে পৰিচালনা কৰা হয়, ক্ৰিয়া-কলাপে শিক্ষাৰ্থীসকলক শিক্ষণৰ সময়োপযোগী আৰু অৰ্থপূৰ্ণ সুবিধা প্ৰদান কৰাত বিভিন্ন ইতিবাচক ভূমিকা পালন কৰা দেখা যায়।

৪.৫ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান :

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

যিকোনো তিনিটা তলত উল্লেখ কৰা হ'ল —

- শিক্ষক বেছি সক্ৰিয়।
- শিক্ষাৰ্থীসকল প্ৰায়ে নিষ্ক্ৰিয়।
- শ্ৰেণীকোঠাত শিক্ষকে অনুশাসন নিৰ্ধাৰণ কৰে।
- শিক্ষকে সম্পাদন কৰা কাৰ্যৰ প্ৰতি শিক্ষাৰ্থীসকলে সীমিত আগ্ৰহ প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা যায়।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

খ, গ, আৰু ঙ

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

- (ক) সকলো শৈক্ষিক ক্ৰিয়া-কলাপৰ মূল কেন্দ্ৰবিন্দু হ'ল শিক্ষাৰ্থী। আৰু
- (খ) শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বিভিন্ন দিশৰ জ্ঞানে উপযুক্ত শিক্ষণ অভিজ্ঞতা প্ৰদানত শিক্ষকক সহায় কৰে।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

- (ক) বিভক্তকৰণ শিক্ষণৰ ধৰণত তথ্য আৰু কল্পনাৰ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা সমস্যাৰ সমাধান কৰা হয় য'ত একত্ৰীকৰণ শিক্ষণৰ ধৰণে ব্যৱহাৰিক অভিজ্ঞতাৰ দ্বাৰা সমস্যা সমাধান কৰে।
- (খ) বিভক্ত কৰণে বিষয়বস্তুৰ বিভিন্ন দিশত দৃষ্টিপাত কৰে, কিন্তু একত্ৰীকৰণে ব্যৱহাৰিক মূল্যবোধৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

- (ক) নিৰীক্ষক আৰু চিনাক্তকাৰী (শিক্ষাৰ্থীসকলৰ)।

(খ) শিক্ষকৰ ববে পৰিৱেশ প্ৰদানকাৰী।

(গ) শিক্ষণৰ সুবিধা প্ৰদানকাৰী।

৬নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

(ক) অভিজ্ঞতাৰ বোধগম্যতা।

(খ) অভিজ্ঞতাৰ স্থানান্তৰ।

৭নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

(ক) আন্তঃসম্পৰ্কৰ দ্বাৰা বোধগম্যতাৰ গঠন।

(খ) বিকল্প মূল্যবোধৰ দ্বাৰা প্ৰাসংগিক অৰ্থৰ প্ৰাপ্তি।

৮নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

হেইমাৰৰ পাঁচটা অনুশীলনৰ ভিতৰত যিকোনো পাঁচটা।

৯নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

দলৰ বুজাপৰা, সহযোগিতাৰ ইতিবাচক দৃষ্টিভংগীয়ে প্ৰতিযোগিতাৰ তুলনাত বেছিকৈ আত্মবিশ্বাস গঢ়ি তোলে।

১০নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

যিকোনো দুটা পাৰ্থক্য লিখিলে হ'ব।

১১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

(ক) সংকেতীকৰণ

(খ) প্ৰত্যাহানমূলক।

(গ) স্বতঃস্ফূৰ্ত অংশগ্ৰহণ।

(ঘ) আনন্দদায়ক।

১২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

স্মৰণ হৈছে এক যান্ত্ৰিক পুনৰাবৃত্তিৰ প্ৰক্ৰিয়া য'ত কাৰ্যৰ চাৰিটা বৈশিষ্ট্যৰ এটাও ব্যৱহাৰ নহয়।

৪:৬ প্ৰসংগ গ্ৰন্থসমূহ :

ইংৰাজী :

- 1) Brown, H. and Ciuffetelli, D.C. (Eds). (2009). Foundational Methods : Understanding Teaching and Learning. Toronto : Pearson Education.
- 2) Cooper, James M. Classroom Teaching Skills. Boston, Nea York : Houghton

Mifflin Company.

- 3) IGONU (2000) Learning Mathematics : Encouraging Learning in the Classroom (LMT-01). New Delhi : School of Science, IGNOU.
- 4) Weimer. M. (2002). Learner Centered Teaching. San Francisco : Jossay-Bass.

8.9 সম্ভাৰ্য প্ৰশ্ন :

- (১) শিক্ষাৰ্থী কেন্দ্ৰিক অভিগমন আৰু শিক্ষণ কেন্দ্ৰিক অভিগমনৰ পাৰ্থক্য লিখক।
- (২) সহযোগী শিক্ষণৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ লিখা। এই শিক্ষণক শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক অভিগমনৰ পদ্ধতি বুলি কিয় বিবেচনা কৰা হয়।
- (৩) ক্ৰিয়াৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ বৰ্ণনা কৰক। লগতে প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ পাঠ্যক্ৰমৰ বিভিন্ন বিষয়ৰ পৰা উপযুক্ত উদাহৰণ উল্লেখ কৰিব। ক্ৰিয়াৰ সুবিধা আৰু অসুবিধাসমূহ লিখিব।
- (৪) শ্ৰেণীকক্ষত ক্ৰিয়া পৰিচালনা কৰা বিভিন্ন দিশ উল্লেখ কৰক।